

Üsküp Sanayi Mektebi (1897-1912)¹

Şerif KORKMAZ*

Özet

Kimsesiz çocukların topluma kazandırılması için kurulan ıslahhaneler;1868 yılından itibaren sanayi mekteplerine dönüştürülmüştü. ıslahhaneler bu şekilde gerçek birer meslekî eğitim kurumu halini almışlardı.1890'lı yıllardan itibaren mevcut sanayi mektepleri iyileştirilmiş ve pek çok vilayette yeni sanayi mektepleri açılmıştı. Bu çalışmada, Kosova vilayetinin önemli bir kültür ve bilim merkezi olan Üsküp şehrinde 1897 yılında açılan sanayi mektebi ele alınmıştır.

Üsküp Sanayi Mektebi binası üç katlı olup, içerisinde vilayet matbaası, yemekhane ve bir de hamam bulunmaktaydı. Mektebin daimi giderleri için vilayet matbaası,gazhane ve dükkan gelirleri tahsis edilmişti.Mektepte, mürettiblik, litografyacılık, kunduracılık, terzilik, marangozluk ve oymacılık meslekleri öğretiliyordu. Mektep açılırken 107 maddelik ayrıntılı bir yönetmelik hazırlanmıştı. Mektep, Kosova vilayetine bağlı olup,yönetiminden müdürle birlikte, mektep komisyonu ve mektep idare heyeti sorumluydu. Eğitim süresi 5 yıl olan mektepte, yaşları 12-14 arasında yaklaşık 90 Müslüman ve gayrimüslim kimsesiz çocuk mevcuttu. I. Balkan Savaşı'nda Kosova vilayeti işgale uğramış ve on beş yıl faaliyet gösteren mektep kapanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Mektebi,Üsküp, Yetim, Kosova

The Industry School of Skopje (1897-1912)

Abstract

Reformatories that aimed to reintegrate orphans into society were transformed into industry schools in 1868. In this way the reformatories evolved into the institutions of vocational education. From 1890s onwards, the centres of vocational education were improved and also many others were established in provinces. This study has focused on the industry school that was opened in the city of Skopje in 1897 which was a significant cultural and scientific centre of the province of Kosovo.

The building of the industry school of Skopje consisted of three floors and contained the print house of the province, dining hall, and a bath. The revenues derived from the print house, gas house and stores were allocated for the expenditures of the industry school. The school raised typesetters, lithographs, shoemakers, tailors, carpenters and art of carving. A detailed regulation of 107 articles was issued for the opening of the school. The school administration was led by a director, a commission and a committee. The school had an education programme of 5 years and accommodated 90 Muslim and Christian pupils at the age of 12-14. However, the province of Kosovo was occupied during the First Balkan War and the industry school of Skopje was closed after having served for 15 years.

Key Words: Industry school, Skopje, Orphans, Kosovo.

* Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, serifk@comu.edu.tr

¹ Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 2530 No'lu, "Osmanlı Devlet'inde Meslekî Eğitim: II. Abdülhamid Döneminde Selanik ve Üsküp Şehirlerinde Kurulan Sanayi Mektepleri" isimli proje verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

Üsküp, Yıldırım Bayezid döneminde uç beylerinden Paşa Yiğit tarafından ele geçirildi. Fetihden sonra Paşa Yiğit Bey, Saruhan bölgesinden getirtilen Türkmenleri Üsküp ve yöresine yerleştirdi ve burasını Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin en önemli uç merkezlerinden biri haline getirdi. Osmanlı fetihleri Üsküp merkezli olarak Sırbistan'a ve Bosna'ya uzandı. Bu stratejik önemi Belgrad'ın fethine kadar sürdü (1521)². Yerleştirilen Türkler ile Üsküp, çok kısa bir zaman içinde Türk-İslam özelliklerini taşıyan bir şehir halini aldı ve bölgenin bir ilim merkezi oldu³.

Üsküp bölgesi Rumeli Beylerbeyliği içerisinde Paşa Livasına bağlıydı. 1580'den sonra Rumeli eyaletinin müstakil sancağı oldu. Bu durumunu Tanzimat'a kadar sürdürdü. 1831'de Rumeli eyaletine bağlı on beş sancaktan biri idi⁴. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Üsküp sancağının idari yapısında yeni düzenlemeler yapıldı ve 1844'de Üsküp eyaleti kuruldu. 1868'de İşkodra ve Üsküp vilayetleri birleştirilerek, İşkodra eyaleti oluşturuldu. 1871 düzenlemesiyle Üsküp sancağı, İşkodra vilayetinden ayrılarak Prizren vilayetine bağlandı. Haziran 1874'te Prizren ve İşkodra vilayetleri birleştirilerek Manastır vilayeti oluşturulup, Üsküp bir sancak merkezi olarak buraya dahil edildi. Üsküp sancağı 1877 yılında Kosova vilayetinin teşkil edilmesiyle buraya ilhak edildi. Arnavut isyanının bastırılmasından sonra vilayet merkezinin başka bir yere taşınması gündeme geldi ve Kosova valisinin isteği üzerine vilayet merkezi Ekim 1888'de Üsküp oldu. 1902 yılında Selanik Manastır ve Kosova vilayetlerini içeren Vilâyât-ı Selâse Müfettişliği kuruldu. Bu dönemde Kosova vilayeti dahilinde, Üsküp, Priştine, Senice, İpek, Taşlıca ve Prizden sancakları bulunuyordu. Kosova vilayeti bu durumunu I. Balkan Savaşı'na kadar korudu⁵.

1905 yılında Kosova vilayetinin nüfusu 1.105.594 kişiydi. Nüfusun 752.536'sı Müslüman, 353.058'i gayrimüslimdi. Gayrimüslimler arasında en yoğun nüfusa Bulgarlar sahip olup, daha sonra Ulah ve Sırp nüfus gelmekteydi. Rum nüfusu oldukça azdı. Vilayet merkezi olan Üsküp kazası ve bağlı 159 köyün toplam nüfusu 73732 kişiydi. Bunlardan 41563'ü Müslüman, 24535'i Bulgar, 6516'sı Rum, 874'u Yahudi, 35'i Latin ve 210'u Kıpti nüfustu⁶.

Tanzimat'ın ilanından sonra Sultan Abdülmecit, gerek ordu gerek saray ihtiyacı için birkaç fabrika kurdurmuştu. Açılan fabrikalarda çalışacak uzman yetiştirmek üzere mektep açma teşebbüsleri olmuş, ancak başarısız olunmuştu⁷. İkinci teşebbüse Tanzimat

2 Mehmet İnbâşî "Üsküp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 377.

3 Nazif Hoca, "Üsküp", *Millî Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul, 1986, s. 122, 123.

4 Mehmet İnbâşî, a.g.m., s. 379.

5 Yakup Ahabab, *Üsküp Sancağı'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1911)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s.2-28

6 Mucize Ünlü, *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun,2002, s. 98, 99.

7 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Neşriyat, C. I-II, İstanbul, 1977, s. 627,628.

döneminde yetim çocuklarla ilgili probleme çok yönlü bakan ve bu alanda gerçek, kalıcı ve kapsamlı çözümler üretebilme başarısı olan Mithat Paşa tarafından girilmişti. Paşa kimsesiz çocukların yetiştirilmesi için 1863 yılının ilk aylarında Niş'te ıslahhaneyi kurmuştu. Mithat Paşa, yetim çocukların sokaklarda, bakımsız ve terbiyeden mahrum kalarak, kötü huylar edinmelerine mani olmak için beş-altı yaşından büyük, on iki-on üç yaşından küçük çocukları toplattırarak kurduğu ıslahhanede barındırıp, okuyup yazma, matematik öğrettikten sonra birer sanat sahibi olmalarını sağlamıştı⁸. ıslahhaneler birkaç yıl içinde Anadolu ve Rumeli'deki birçok vilâyete yayıldı. Bu kurumlardaki meslekî eğitim tamamıyla fonksiyonel bir nitelikteydi. Öğrenciler burada bir taraftan meslek öğrenirken diğer taraftan bilhassa ordunun kundura ve giyim ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Bu suretle teşekkür eden döner sermaye ile ıslahhanelerin kendi giderleri karşılanmış oluyordu.⁹ ıslahhane, 5 yıla yayılmış teorik ve pratik derslerden oluşan ikili bir eğitim programına sahipti ve ağırlığı terzilik, kunduracılık, dericilik, çuha, bez imali ve iplik hazırlama dallarında verilen pratik dersler oluşturuyordu¹⁰. ıslahhaneler 1868 yılından itibaren buldukları vilayetin sanayi mektepleri olarak anılmaya ve bu isimle kurulmaya başladılar¹¹.

Mithat Paşa'nın önemli icraatlarından biri İstanbul Sanayi Mektebi'ni hizmete açmasıydı (1868). Gerçek bir teknik okul olan İstanbul Sanayi Mektebi, iki şube halinde organize edilmişti. Mektebin dahili şubesi, yatılı olarak kabul edilen 5-13 yaşları arasındaki korunmaya muhtaç çocuklardan oluşan tipik bir ıslahhaneydi. Harici şube ise ailesi ve yakını olan ve sadece gündüzleri eğitim alacak olan ve çoğu kere de belli bir mesleği icra eder durumdaki kalifiye eleman adaylarını kabul ediyordu¹².

II. Abdülhamit devrinin ilk yıllarında ekonomik sıkıntılar nedeniyle sanayi mekteplerinin bir kısmı kapandı bir kısmı ise kapanma noktasına geldi. 1890'lı yıllara doğru teşvik ve destek ile iyileştirme girişimleri oldu. Kapanan mekteplere sultan Abdülhamid'in adına nispetle Hamiciye unvanı verilerek yeniden öğrenci alındığı gibi yeni mektepler de açıldı¹³. Bu mektepler sayesinde Osmanlı Devleti'nin hemen bütün vilayetlerinde, modern sanat ve bazı tekniklerin (müretteplik, terzilik, marangozluk, ayakkabıcılık, mücellitlik, litografyacılık, oymacılık, demircilik, müzik vs) yerleşip yayılması mümkün olmuştu. Sanayi mektepleri, bugünkü modern teknik okulların nüvesini teşkil etmiş ve

8 Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLVIII, S.1, 2007, 29-32.

9 Cemil Öztürk, "ıslahhane" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul, 1999, s.190.

10 Bekir Koç, "ıslahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri" *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.20, S.20, 2006, s.190.

11 Mehmet Ali Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 210, s. 180.

12 Bekir Koç, "Osmanlı Devleti'nde ıslahhane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.7, S.2, 2010, s.211.

13 Mehmet Ali Yıldırım, "II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayet Sanayi Mektepleri Tertibatı" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31, S. 52, 2012, s.139.

zamanında eğitilmiş teknisyen yetiştirmekte büyük rol oynamıştır¹⁴.

Osmanlı Devleti Kosova vilayetinde planlı ve bilinçli bir eğitim politikası izlemiştir. Tanzimat sonrasında Kosova vilayetinde devlet okullarının sayısı artırılmıştır. Balkan milletlerinde dolayısıyla Arnavutlarda, Avrupa devletlerinin etkisi ve Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik şartlarından kaynaklanan olumsuzluklar sonucunda başlayan milli uyanış engellenmeye çalışılmıştır. Bu yüzden, Balkanlardaki kültürel hareketi bastırmak için belirlenmiş bir program çerçevesinde devlet okulları açılmaya başlanmıştır¹⁵. Açılan mekteplerden biri de Üsküp Sanayi Mektebi olmuştur.

Üsküp Sanayi Mektebi'nin Kuruluşu

Arşiv belgelerinde mektebin adı, Kosova Sanayi Mektebi, Üsküp Hamiciye Sanayi Mektebi, II. Meşrutiyetin ilanından sonra ise, Hafız Mehmet Paşa Sanayi Mektebi ve Mithat Paşa Üsküp Sanayi Mektebi olarak geçmektedir. Mektep binasının yapımı ve eğitime başlamasında dönemin Kosova Valisi Hafız Mehmet Paşa büyük çaba sarf etmiştir¹⁶. 1896 tarihli Kosova vilayet salnamesinde, valinin şehrin en güzel yerinde, iftihar edilecek büyük bir mektep binası yaptırdığı ve şehrin mektebin bulunduğu tarafa doğru bir kat daha genişleyerek mamur olacağı yer almaktadır¹⁷.

Üsküp Sanayi Mektebi'ni açma çabaları, 1893 yılında başlamıştır. Kosova valisi, Nisan 1893'de Üsküp'te bir sanayi mektebinin açılması hususunda yaptıkları faaliyetleri Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. Buna göre, vilayet genelinde ilim ve maarifi yaymak için, vilayetteki iptidai mekteplerinin sayısı artırılmış ve Üsküp'te bir idadi ve askeri rüştiye mektebi açma teşebbüslerine başlanmıştır. Sanayi faaliyetleri ise zaman ve mekânın gösterdiği ihtiyaç ölçüsünde geliştirilmeğe çalışılıyordu. Gerek Üsküp'te, gerek vilayet dahilindeki sancak ve kazalarda sanayi ustalarının sayısı pek fazla olup, çoğu imalat işlerini geleneksel usullere göre yapıyordu. Bunun çaresine bakılmazsa gelecekte geleneksel üretimin değeri düşecek, iyileştirilmesi ve eksikliklerinin giderilmesin için vakit geçmiş olacaktır. Paşaya göre, memleketin bayındırlığına, halkın zenginlik ve servetine hizmet edecek yollardan biri sanayi mekteplerinin tesis edilmesiydi. Bunun için Üsküp'te bir sanayi mektebi açılması ve halkın ihtiyaçlarının karşılanması hususunda vilayet idare meclisi bir karar almıştı. Mektep binası yerinin belirlenerek, inşaatının başlaması için defterdar, mektupçu, telgraf ve posta başmüdürü ve evkaf muhasebecisinden oluşan bir komisyon teşkil edilmişti. Mektebin başlangıçtaki inşaat masraflarını karşılamak için, daha önce tahsil edilemeyen belediye gelirleri, İştik kazası ahalisinin askeri erzak nakliyat ücretinin bir kısmı, Üsküp gazhanesinin gelirlerinin alınması düşünülmüştü. Mektebin daimi masrafları temin edilmesi için de Gazi Sinan Paşa vakfına ait olup, Tanzimat'tan

14 İsmail Eren, "Kosova Sanayi Mektebi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 18, 1969, s. 34.

15 Mucize Ünlü, a.g.t., s. 121, 122.

16 Salih Asım, *Üsküp Tarihi ve Civarı*, Üsküp, 1932, s.8

17 *Salname-i Vilayet-i Kosova(SVK)*, 1314 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 7. Def'a, s. 181,182.

beri hazine tarafından işletilen ve yıllık 20000 kuruş bedel karşılığında kiraya verilen hamam gelirlerinin, mektebe bırakılması talep edilmişti¹⁸.

Mektep binasının yapımına 1895 yılında başlanabilmiştir. 27 Temmuz 1897 tarihli bir yazıda iki sene önce inşaatına başlanan mektep binasının tamamlanmak üzere olduğu ve II. Abdülhamid'in cülus yıldönümünde resmi açılışının yapılacağı yer almaktadır. Kosova maarif müdürü, mektep için gereken demirbaş eşya ve aletleri almak üzere Selanik'e gitmişti¹⁹.

Yeni mektep binası, Üsküp şehrinin yaklaşık bir kilometre batı tarafında bir ova ortasında üç katlı olarak yapılmıştı. Mektep içerisinde vilayet matbaası, yemekhane, derşane, mescit ve bir hamam yer almıştı. Mektebin daimi giderleri için vilayet matbaası, gazhane, inşa edilecek birkaç dükkan ve Kaplan ılıcası gelirleri tahsis edilmişti. Vilayetteki belediye gelirlerinden de yıllık 30000 kuruş mektebe ayrılmıştı. Mektebin sol tarafına bir mesire yeri tanzim edilmiş, İstanbul'dan bir usta çağrılarak, binlerce fidan dikilmişti. Mektebin gelirleri başlangıç için yeterli görülmüş olsa da, artırılması için mektep komisyonunun mesai ve gayret sarfettiği görülmektedir²⁰.

Mektep, II. Abdülhamid'in 21. cülus yıldönümü olan 31 Ağustos 1897 yılında 98 yetim talebe mevcudu ile görkemli bir törenle açılmıştı (Ek-1). Mektebin açılmasından bir yıl sonra Eylül 1898 tarihinde, Kosova valisi mekteple ilgili bir rapor hazırlamıştır. Buna göre okumak için mektebe her gün çeşitli milletlerden birçok çocuk müracaat etmektedir. Müracaat eden çocukların bazıları gerçekten kimsesiz ve sokaklarda kaderine terk edilmeye kıyılamayacak derecede zekidir. Vilayet halkının bu gibi eğitim ve sanayi müesseselerine çok ihtiyacı olduğundan, bütçe açığına bakılmayarak mektebe talebe almaya devam edilmektedir. Dolayısıyla mektep sadece sanayi öğretimiyle sınırlı kalmayıp, bir şefkat ve merhamet evi vazifesi görmektedir. Gelirlerin azlığından mektep esas amacına pek az hizmet etmektedir. Çocuklara yararlı bir meslek edindirmek için açılan mektebin pek çok ihtiyacı vardı. İlk olarak sanayi şubeleri için tecrübeli, sanat ve teknik bilgiye vakıf muallimler istihdam edilmeliydi. İkinci olarak mektebe yeni veya kullanılmış aletlerin alınması gerekiyordu. Bu yapılmazsa çarşılardaki köhne sanatkarlar gibi bir iki adi kalıp, tezgâh, bir testere ve rendeyle ne kunduracılık ne dokuyucuk ve nede marangozluk öğrenilebilirdi. Valiye göre, eksiklikler tamamlanmayıp, bilgili muallimler istihdam edilmedikçe çocukların bu mektepten kazanacağı, sadece bir müddet aç kalmayarak sefaletten kurtulmak olacaktı. Bir de biraz okuyup yazmayı bilen, acemi ve sıradan bir talebe olarak kalacaklardı. Eksikliklerin tamamlanarak, istenilen başarıların sağlanması için de para gerekiyordu²¹.

18 BOA. DH. MKT. Nr. 24/13, Lef, 2, 3

19 BOA. MF.MKT. Nr. 365/57, Lef, 2, 3

20 *SVK, 1318, Sene-i Hicriyesine Mahsus, 8. Def'a, s.283,284.*

21 BOA. ŞD. Nr. 3212/37, Lef 2.

Üsküp Sanayi Mektebi, kendi yönetmeliği olan birkaç vilayet sanayi mektebinden biridir. Mektebin yönetmeliği 11 bölüm ve 107 maddedir. Yönetmeliğin birinci bölümünde, mektep komisyonunun vazifeleri (1-16. maddeler), ikinci bölümde mektebe talebe alım şartları (17-20. maddeler), üçüncü bölümde, talebenin beslenme ve giysileri (21-28. maddeler), dördüncü bölümde, program ve dersler (29-38. maddeler), beşinci bölümde, mektebin idaresi ve bütçesi (39-61. maddeler), altıncı bölümde, talebenin eğitim-öğretimi (62-73. maddeler), yedinci bölümde, disiplin kuralları (74-87. maddeler), sekizinci bölümde, ödüllendirme esasları (88-90. maddeler), dokuzuncu bölümde, imtihanlar (91-94. maddeler) onuncu bölümde, matbaa (95-103. maddeler) ve son bölümde ise gazhane idaresi hakkında ayrıntılı hükümler yer almaktadır (104-107. maddeler)²².

Mektebin Yönetimi

Mektebin idaresinden, Kosova vilayeti sorumluydu. Mektebin yönetiminde biri mektep komisyonu, diğeri ise mektep idare heyeti olmak üzere iki kurul vardı. Bu kurullar dışında mektepte, müdür, müdür muavini, dahiliye memuru, sandık katibi, satın alma/imalat memuru, muallimler, sanayi usta ve kalfaları, aşçı, çamaşırcı, berber, imam, hademe ve mubassırlar bulunuyordu. Hademeden biri baş-hademe olup, mektepte güvenliğin sağlanmasından mesul bir iki jandarma neferi de mevcuttu. Müdür, dahiliye, satın alma/imalat memurları, katip, muallimler ve ustaların seçimleri mektep komisyonu tarafından yapılır, vilayet makamınca tasdik edilirdi. Aşçı, kalfa ve hademe vesairenin seçimini ise mektep idare heyeti yapar ve mektep komisyonu onaylardı. Müdür, memur ve muallimlerin maaşlarını mektep komisyonu belirler, vilayet idare meclisi bütçeye dahil ederdi. Maaş, zam ve indirimler de vilayet idare meclisi tarafından yapılırdı. Mektepte görev yapan herkes birbirlerine kefil olurdu.

Mektep Komisyonu ve Görevleri

Mektep komisyonu, vilayet makamı tarafından oluşturulan ve tamamen fahri olarak görev yapan bir komisyondur. Bilgi ve hamiyet sahibi başkan ve yedi üyeden oluşan komisyon, mektebin genel müdürlüğü hükmünde olup, şu görevleri yapardı:

- 1-Mektebe talebe almak ve ihraç etmek,
- 2-Mektebin bütün gelir ve giderlerini yönetmek ve yeni gelirler bulmak,
- 3-Mektebin düzenini ve gelişmesini sağlamak,
- 4-Mektep, matbaa, gazhaneye diğer emlak ve akarın müdür, memur, hademesini atamak ve azletmek,
- 5-Mektebe ait gelirleri tahsil etmek,

²² *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU)*, 1319 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 4. Sene, s. 777-810.

6-Dışarıyla mektep adına sözleşmeler yapmak, ihtiyaç duyulduğunda davacı ve davalı sıfatıyla mektebin hukukunu sağlamak için mahkemelere vekil tayin etmek ve azletmek,

7-Mektebin gelirlerine göre talebe sayısını tespit etmek, tasarrufa uyarak bir bütçe düzenleyip, bu bütçeyi vilayet idare meclisinde tasdik ettirmek. Her sene sonunda gelecek senenin bütçesini hazırlamak.

İhtiyaç duyulduğunda bütçe dışında yalnız 500 kuruşa kadar olan harcamalar komisyon tarafından yapılabilirdi. 500 kuruşu geçen harcamalar için vilayetten izin alınması gerekiyordu.

Komisyon haftada bir kez, gerektiğinde başkanın davetiyle bir defadan fazla da toplanırdı. Komisyonda alınan kararlar deftere kaydedilirdi. Komisyonun toplanması için üye çoğunluğu gerekli olup, kararlar oy çokluğuyla alınırdı. Toplantı gününü başkan belirler ve üyelere tebliğ ederdi. Oylamada eşitlik olduğu zaman, başkanın bulunduğu taraf tercih edilirdi. Başkan toplantıya katılmadığında, başkanlığa en yaşlı ve kıdemli üye vekalet ederdi. Peşpeşe üç toplantıya, mazaret bildirmeden katılmayan üye istifa etmiş sayılır ve yerine başka birinin atanması için vilayete bilgi verilirdi. Komisyon kararlarına toplantıya katılan üyeler imza atardı. Alınan karar mazbata şeklinde ise başkan mührüyle, derkenar veya takrir ise yalnız komisyon mührüyle mühürlenir ve komisyon mührünün kenarı başkan tarafından imzalanırdı. Büyük mühür bir kutu içerisinde başkanın masasında muhafaza edilirdi. Komisyon mektebin eğitim/öğretim ve idaresiyle, mektep sandığı işlerini de teftiş ederdi. Ancak gerek teftiş sırasında ve gerek dışarıdan haber alınarak tespit edilen yolsuzluklar, alenen mektepte ve özellikle talebe önünde beyan edilmezdi.

Mektep komisyonu her ay başında mektebin bir aylık gelir, gider ve bakiyeyi gösteren bir yazıyı, mektep idare heyetinden mühürlü ve iki nüsha olarak alırdı. Bu yazı tetkik edildikten sonra, altları, tek tek mühürlenerek vilayet meclisine gönderilirdi. Bunun bir nüshası mektebe iade edilir, diğeri ise sene başında bütçe düzenlenmesi için muhafaza edilirdi. Mektep giderlerini gösteren senetlere “*kaydına uygun olup, sarfi lazım gelir*” ibaresi yazılıp, mektep heyeti tarafından tasdik edildikten sonra, komisyon başkanının “*verile*” işaretiyle sarf olunurdu. Bunun dışında hiçbir sebep ve şekilde mektep sandığından para çıkarılması uygun değildi. Komisyon işlemlerini yazmak, defter ve evrakları muhafaza etmek üzere fahri veya bulunamazsa maaşlı bir katip görevlendirilirdi²³.

23 SNMU., 1319, s. 777-781 (Mektep Yönetmeliğinin 1-16. Maddeleri).

Tablo-1.Üsküp Sanayi Mektebi Komisyon Üyeleri

Görevi	1897 ¹	1900-1901 ²
Birinci Başkan	Hacı Galip Beyzade Halil Bey	Vali Muavini Daniş Efendi
İkinci Başkan	-	Maarif Müdürü Abdullah Bey
Üye	Eşraftan Nuri Bey	Eşraftan Münir Bey
Üye	-	Vilayet Telgraf Müfettişi Rahmi Efendi
Üye	-	Evkaf Muhasebecisi Hasan Efendi
Üye	Sarraf Salamon Sayorta Efendi	Belediye Tabibi Mahmut Celalettin Efendi
Üye	-	Hazine Da'va Vekili Rif'at Efendi
Üye	Tüccardan Bağdan Efendi	Belediye Azasından Abdurrezzak Efendi
Üye	Neccar yakup Bey	Tacir Halim Efendi
Üye	-	Tacir Kosta Ağa
Üye	Neccar Dimçe Ağa	Tacir Dimçe Ağa
Katip	Abdullah Efendi	Abdullah Efendi

1897 yılında mektep binası yapımı devam ederken, mektebin ilk komisyonu teşkil edilmişti. Bir başkan ve eşraftan beş üyeden oluşan komisyonda bir fahri katip de yer alıyordu. Mektep komisyonlarının düzenli çalışmadıkları teftişlerde ortaya çıkıyordu. 25 Ocak 1903 tarihinde Maliye hesap müfettişlerinden Rami Efendi, mektebi teftiş ederek bir tezkere hazırlamıştı. Mektepte üzüntü verici birçok durum tespit eden Rami Efendi, öncelikli olarak idari, mali ve eğitim işlerinin düzenli olarak, mükemmel bir şekilde yürütülmesi için çalışkan, becerikli, ehliyetli yeni bir komisyonun teşkil edilmesini istemiştir. Bunun üzerine eşraftan Salih Bey başkanlığında, merkez kaymakamı Nazım Bey, Hafız Abdurrahman, tüccardan Halim Efendi, Dimço Efendilerden oluşan bir komisyon oluşturmuştu²⁴. Daha sonra, bu komisyonda yer alan Dimçe Efendi'ye, gayretli çalışmaları sebebiyle, 5. rütbeden mecidiye nişanı verilmesi Kosova vilayetinden talep edilmiştir²⁵.

Müdür: Mektebin bütün işlerine nezaret eder ve mektebin en büyük amiridir. Mektep işlerine ait emirlerini memur, muallim, usta ve hademe vesaire yerine getirmek zorundadır. Müdür, mektebin ihtiyaçları, gelişimi, üretimi, okutulacak kitapların tespiti, talebinin geliştirilmesi ve bütün eksiklikleri, üç ayda bir komisyona ayrıntılı raporla bildirirdi. Ayrıca, altı ayda bir çalışanların devam çizelgesini düzenleyip, mektep komisyona tasdik ettirirdi. Buna göre, vazife başında olmayan memur, birinci defa uyarılarak bir tutanak tutulur, ikinci defa maaşından dörtte bir, üçüncü de maaşının üçte biri kesilir dördüncü

24 BOA. TFRI. KV. Nr. 07/633:BOA. BEO. Nr. 1988/149057, Lef, 2; BOA. TFR. I.A. Nr. 03/201

25 BOA. DH. MKT. Nr. 2447/132.

kez tekrar ederse memurun değiştirilmesi için mektep komisyonuna yazı yazılırdı.

Mektep İdare Heyeti: Müdür başkanlığında dahiliye, satın alma/imalat memurları ve katipten oluşur. Bu heyet, mektep komisyonunun bir şubesi olup, mektep levazımlarını satın alarak senedini mühürler ve tasdik ederdi. Satınalma münakasa (eksiltme) usulüyle yapılır ve neticesi komisyon tarafından tasdik edilirdi. Büyük ve önemli satın almalarda mektep komisyonundan bir üye bulunurdu. Müdür, mektep idare heyetinden birini veya gerektiğinde hariçten birini vekili olarak tayin edebilirdi. Bu vekalet mektep komisyonunca onanır veya komisyon başka birini de müdür vekili tayin edebilirdi.

Tablo-2. Mektep İdare Heyeti (1901)²⁶

Görevi	Adı
Müdür	Halil Efendi
Dahiliye Memuru	Hacı Hasan Efendi
Hesap ve Satın Alma Memuru	İsmail Bey
Depo ve Anbar Memuru	Hasan Efendi
Sandık Emni	Raşid Efendi
İmam	Hacı Hasan Efendi
Tahsil Memuru	Abdullah Efendi
Mubassır	Mehmet Efendi

Dahiliye Memuru: Mektebin güvenliğinden, talebelerin güzel hareket, terbiye, temizlik, yiyecek işlerinden ve mektep eşyalarının korunmasından sorumludur.

Satın Alma/İmalat Memuru: Atölyelerdeki eşyanın güzel kullanımı, imalatın devamı ve gelişiminden sorumludur. Defterleri düzenli olarak tutar, mektebin satın alma işlerini yürütür, inşaat olursa nezaret ederdi.

Katip: Mektebin bütün yazı, hesap, sandık işlerinden sorumlu olup, evrak ve defterleri muhafaza ederdi.

Müdür, katip, dahiliye, satın alma/imalat memuru nöbetleşe olarak geceleri mektepte kalırlardı. Mektep çalışanları, sebepsiz azledilmez, değiştirmez, vazifesini güzel yapan ve iyi çalışanlar özellikle takdir edilirdi. Bu memurların herbiri kendi esas görevlerinden tek başına sorumlu idiler. Sonuç olarak bütün memurlar ihtiyaç duyulduğunda, birbirlerine yardım ederek, mektebin gelişmesine hizmet etmeyi bir vazife olarak görür ve vicdan bakımından kendilerini borçlu hissederlerdi.

Mektep Defterleri: Mektepte hesap ve kayıt işlerinin yazıldığı defterler bulunurdu.

26 SNMU, 1319, s. 810.

Künye ve *Esas Defterine*, talebelerin adı, yaşı, eşkali ve kayıt tarihi yazılarak, defterin her sayfası bir çocuğa ayrılırdı. Her sene verilen elbise, yapılan masraflar da talebenin adının altına yazılırdı. Talebenin miras malı varsa şer'iyeye mahkemesi vasıtasıyla borç verilir ve kassamı muhafaza ederdi. Malın nerede olduğu ve elde edilen faizi o sayfaya kaydedilirdi. İmtihanlarda talebenin aldığı başarı notları da burada gösterilirdi.

Yevmiye Defterinde ise alınan paralar, yapılan ödeme ve harcamalar gösterilirdi. Her günkü gelir ve masraflar numara sırasıyla kaydedilir, akşam üzeri müdür, katip, dahiliye memuru tarafından ayrı ayrı mühürlenerek, bir raporla mektep komisyonuna gönderirdi.

Mektebe aid para, senet vesair önemli evrak ve defterler, demir bir kasada muhafaza edilir, bu kasa sandık katibi tarafından açılıp kapanırdı. Bununla beraber müdür, evrak ve defterleri her zaman incelemek ve teftiş etmek zorundaydı. Para eksikliğinden yalnız sandık emini sorumlu olup, müdürün kasayı denetlemede ihmali olur, sandık emininin zimmetine para geçirdiği sabit olursa, müdür de sorumlu olurdu.

Mektebe ait emlak, akar, vesaire *Gelir Esas Defterine* yazılırdı. Tahsilat oldukça özel bir kısma yazılır, tarih ve numara verilirdi. Mektebin açılışından itibaren alınan ve alınacak bütün demirbaş eşya sırasıyla bu deftere kayd edilirdi. Bu kaydın bir sureti muhafaza edilmek üzere mektep komisyona verilirdi. Eşyalardan biri kırılır, kullanılamaz hale gelir veya başka bir kazaya uğrar ise, mektep idari heyeti tarafından bir tutanak tutulup, mühürlenerek mektep komisyonuna bildirilirdi. Mektebin araç, gereç, mefruşat vesair eşya ve aletleri kaybolur veya kullanılmaz hale gelirse komisyonca yenilenirdi. Müzik takımları da yıprandıkça özel çizelgesinde gösterilen düzene uygun olarak değiştirilirdi.

Mektebe gerekli olan erzak, elbise, yakacak, aydınlatma, kitap, kırtasiye vesaire ihale yapılarak veya memur tarafından satın alınırdı. Satın alınanlar *Kiler Defterine* tür, miktar, alış tarihi ve fiyatı gösterilerek yazılırdı. Tüketildikçe defterin masraf hanesine yazılarak yanlışlık yapılmadan defter düzenli olarak tutulurdu.

İmalathaneler için çuha, kavsale, meşin, kereste ve eşya, toptan veya çok alındığında eksiltme yoluyla satın alınır, bu mümkün olmaz veya az ve muhtelif mal alınacak olursa pazarlıkla alınarak, İmalat Anbar Defterine yazılırdı.

İmalethanelerde işlemek üzere kereste vesair eşya verildikçe, ayrıca bir el defteri tutularak, ustalara imza ettirilirdi, daha sonra bu eşya, anbar defterinden çıkarılırdı. İmalat yapıldıkça, ustalardan alınıp ilgili deftere kaydedilirdi. Bunlar satıldıkça işaret konularak değeri kasaya teslim edilir ve karşılığında makbuz verilirdi. Defterde üretilen malların nereye satıldığı da açıkça belirtilirdi. Üretilen ürünlere, mektep komisyonunca fiyat ve numara konularak bir cetvel yapılır ve ürünler gösterilen fiyattan aşağı satılamazdı. Biriken ürünler piyango veya çarşıda dükkan tutularak satılırdı.

Mektep çalışanlarının maaşları ve bütün giderleri günlük muhasebe usulüyle kaydolunurdu. Bunlar müdür, katip, dahiliye memuru tarafından her akşam mühürlenir

ve komisyon başkanının onayı olmadan işlem yapılmazdı. Her ay sonunda mektebin gelir ve giderlerini gösteren iki adet çizelge düzenlenir, mektep idari heyeti tarafından mühürlendikten sonra, belgeleriyle mektep komisyonuna verilir. Komisyon tarafından incelenip, tasdik edildikten sonra, vilayet idare meclisinde görüşülür ve çizelgenin bir nüshası mektebe iade edilirdi.

Olağanüstü bir durum olmadıkça bütçe haricinde ne mektep idaresi ne de mektep komisyonu hiçbir şekilde harcama yapamazdı. İmalathanelerde de her ay bir çizelge yapılıp, bir önceki aydan devretmiş kereste, eşya, ürünler ve o ay içerisindeki faaliyetler gösterilirdi²⁷.

Mektepte Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Mektep Müslüman ve gayrimüslim erkek çocuklara mahsus olup yatılı ve parasızdı. Mektebe vilayet halkının çocuklarıyla, geçerli sebepleri mektep komisyonca kabul edilirse diğer vilayet ahalisinin erkek çocukları alınırdı. Mektebe alınacak talebelerin kesinlikle Osmanlı Devleti tebasına mensup olmaları gerekirdi.

Kayıt için aranan şartlar şunlardı:

- 1-Çocukların 12-14 yaşları arasında olması.
- 2-Anasız, babasız ve kimsesiz olmak. Ebeveynden birisi varsa, işi gücü olmayıp, fakir ve çocuğuna bakamadığına dair mahalli meclis idaresinden bir mazbata alması gerekirdi.
- 3-Mektebin tahsil süresi olan 5 seneyi tamamlamadan, veli ve akrabası çocuğu mektepten almak isterse izin verilmezdi. Çocuk mektepten ancak zaruri bir gerekçe üzerine ayrılabilirdi. Bu durumda, çocuğun okuduğu süre içerisinde yiyecek, elbise ve diğer ihtiyaçları için harcanan para hesaplanır, çocuğun veli ve akrabasından senet alınarak, kefile bağlanırdı.
- 4-Talebe kaydında, mektep komisyonunun resmi kararı da gerekmekteydi. Bu dört şart mevcut olmadıkça mektebe talebe kabul edilemezdi.

Mektep yönetmeliğine göre, öksüz, yetim ve kimsesiz çocukların dışında, ana babası ve akrabası olup, yaşı tutan çocuklar da ücret karşılığında mektebe kabul edilirdi. Bunun için çocuğun masraflarına karşılık mektep sandığına 9 Osmanlı lirası alınır, sene başından itibaren 4 ayda bir taksitle ödenirdi. Bu ücrete duruma göre indirim veya zam yapılabilirdi. Taksitler zamanında ödenmezse ücretli talebenin elbisesi alınır ve mektepten gönderilirdi. Bir talebe bütün ders ve uygulama imtihanlarından 50 almadıkça üst sınıfa

²⁷ SNMU., 1319, s.789-796 (Mektep Yönetmeliğinin 39-61. Maddeleri)

geçemez. 2 sene sınıfı geçemeyen talebenin hariç elbisesi alındıktan sonra mektepten kaydı silinirdi²⁸.

Kosova vilayetinin büyük olması okumak üzere mektebe müracaat eden çocuk sayısını artırıyordu. Ancak mektebin gelirleri yetersiz olduğundan bu talepler karşılanamıyordu. Mektep komisyonunun Aralık 1901 tarihli yazısında, şimdiye kadar müracaat eden 300'den fazla yetimden ancak 90-100 kadarının alındığı, geri kalanların üzümlere geri gönderildiği yer almaktadır²⁹. Mektep yönetmeliğine aykırı olarak daha önce Osmanlı tebaasından olup, Sırbistan ve Bulgaristan gibi vilayete yakın yerlerde yaşayan Müslüman çocuklar da mektebe alınıyorlardı. 24 Temmuz 1903 tarihinde, Bulgar tebaasına mensup, bazı Müslüman çocukları Üsküp'teki idadi ve sanayi mekteplerine yatılı ve parasız kabul edilmişlerdi³⁰.

Diğer vilayetlerden mektebe kayıt yaptıranlar da vardı. Celeleddin adlı bir çocuk Rumeli müfettişliğine başvurarak, Üsküp Sanayi Mekteb'ine kabul edildiğini, ancak daha sonra İşkodra ahalisinden olduğu anlaşılınca, mektep yönetmeliği gereğince kaydının silinmek istenildiğini beyan etmişti. Bunun üzerine Ekim 1903 tarihinde müfettişlik Kosova vilayetine bir yazı yazarak bu talebenin mektepten çıkarılmamasını istemiştir³¹.

Bazen ailesinden habersiz olarak Sırbistan ve Bulgaristan'dan gelerek mektebe kaydolan Müslüman çocukların iade edildiği de oluyordu. 23 Mayıs 1900'de, Sırbistan'dan Gilan civarına gelen 10-12'şer yaşlarında 10 Müslüman çocuk Kosova vilayetine iltica etmişlerdi. Bu çocuklar sanayi mektebine misafir olarak kaydedilmişlerdi. Priştine Sırp Konsolosu, çocukların iade edilmelerini istemişti. Çocuklar dönmek istemediklerinden, önce velileri olup olmadığı, eğer varsa çocuklarını arayıp aramadıkları araştırılmıştı. Bunun üzerine Sırbistan hükümeti çocukların velilerinin isimlerini göndermişti. Nitekim Temmuz 1900'de Veli, Zeynel ve Murad adlı üç çocuğun babası Üsküp'e gelip, Sırp konsolosluğuna müracaat ederek, çocukları dışında 5 çocuğun daha teslimleri için babalarından vekâlet aldıklarını belirtmişlerdi. Çocuklar teslim edilmiş, o sırada gureba hastanesinde yatan iki çocuğun ise iyileştikten sonra memleketlerine gönderilecekleri beyan edilmişti. Mektepten hiçbir şekilde ayrılmak istemeyen Abdurrahman adlı çocuk ise tahsil için alıkonulmuştu³².

Ocak 1902'de Niş şehrinde yaşayan kimsesiz iki Müslüman yetim çocuk, barınabilmek için Hristiyan ailelere sığınmak zorunda kalmıştı. Çocuklar dinlerini muhafaza etmeleri için Üsküp Sanayi Mektebi'ne gönderilmişti. Ancak gelir yetersizliği yüzünden müracaat eden çoğu çocuk mektebe alınamıyordu. Bu iki çocuğun Sırbistan'a

28 *SNMU*, 1319, s. 781-783(Mektep Yönetmeliğinin 17-19. Maddeleri).

29 BOA. ŞD. Nr.1986/10, Lef, 4

30 BOA. BEO. Nr. 2123/159211, Lef, 2

31 BOA. TFR.I. KV. Nr. 39/3801

32 BOA. HR. SYS. Nr. 1491/36, Lef 2,3; BOA. DH. MKT. Nr. 2374/105

iadeleri uygun görülmediğinden geçici olarak mektebe kabul edilmişlerdi³³. Daha sonraki yıllarda da buna benzer olaylar devam etmiştir. Temmuz 1903 tarihinde, Bulgar tebasından bazı çocuklar Üsküp'teki idadi ve sanayi mekteplerine bedava ve yatılı olarak kaydedilmişlerdi³⁴.

Ders Programı, Muallim ve Talebe Sayıları

Tahsil süresi 5 sene olan mektepte, mürettiblik, litografyacılık, kunduracılık, terzilik, marangozluk ve oymacılık meslekleri öğretilirdi. Dershanelerde cuma hariç hergün sabahları iki saat ders yapıldıktan sonra, talebeler mensup olduğu sanathanede, akşama kadar sanatıyla meşgul olurdu. Müzik sınıfı ise istekli ve kabiliyetli talebelere oluşur, hergün iki saat teorik ve uygulamalı müzik dersleri aldıktan sonra, mensup oldukları sanatlarını öğrenirlerdi. Mektepte Ulûm ve Sanayi olmak üzere iki kısım dersler bulunuyordu³⁵.

Tablo-3. Mektepteki Dersler ve Muallimler (1900)

Dersler	Muallim İsimleri
Ulûm Kısmı	
Usul-ı kitabet	Halil Efendi,
Kavaid-i Osmaniye ve Hesap	Hacı Hasan Efendi
Resim ve Coğrafya	Mustafa ve Faik Beyler
Hüsn-i Hat	Ahmet Efendi
Kur'an-ı Kerim ve Elifba	Hafız Bekir Efendi
Ulum-ı Diniye	Ahmet Efendi
Tarih	Hasan Efendi
Tecvit, Kıraat-ı Türkî	Hafız Bekir Efendi
Sanayi Kısmı	
Kundura Ustası	İbrahim efendi
Terzi Ustası	Köşü Ağa
Marangoz Ustası	Kosti Ağa ve yardımcısı Halit Ağa
Musika Muallimleri	20. Alayın muzıka muallimi Yüzbaşı Mehmet Efendi ve Mülazm-i Evvel Hamit Efendi

Sanayi kısmı kundurahane, terzhane, marangozhane ve müzik kısımlarından

33 BOA. DH. MKT. Nr. 2583/52;BOA. BEO. Nr. 1825/136829, Lef, 2; BOA.MF. MKT. Nr. 596/22

34 BOA. MF. MKT. Nr.729/19, Lef,1- 3

35 *SVK, 1318*,s.285, 286.

oluşuyordu. 1900 yılında Kundurahanede 34, Terzihanede 23, Marangozhanede 23 olmak üzere 80 talebe bulunuyordu. Ayrıca hem bir meslek öğrenip hem de müzik eğitim alan 45 talebe vardı³⁶. 1901 yılında ise, kundurahanede 41, terzihanede 24, Marangozhanede ise 23 talebe olmak üzere toplam 85 talebe vardı³⁷.

Tablo- 4. Derslerin Sınıflara Göre Dağılımı (1900)³⁸

Sınıf	Ders Adları
1	Elifba, Amme ve Tebareke Cüzleri, Kıraat-ı Türkî, Hüsn-i Hat
2	Kur'an-ı Kerim, Akaid, Muhtasar Hesap, Sarf-ı Osmanî, Kıraat-ı Türkiye, İmla, Hüsn-i Hat
3	Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Ulum-ı Diniye, Hesap, Sarf-ı Osmanî, Hüsn-i Hat, Zübde-i Tarih-i Osmanî, Kıraat-ı Türkiye, İmla
4	Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Ulum-ı Diniye, Tarih-i İslam, Coğrafya, Hesap, Sarf-ı Osmani, Kıraat-ı Türkiye, İmla, Resim, Hüsn-i Hat
5	Kur'an-ı Kerim, Ulum-i Diniye, Tarih-i İslam, Coğrafya, Hesap, Sarf-ı Osmanî, İnşa ve Kitabet, Usul-ı Defter, Resim

Mektepte Müslim ve gayrimüslim talebeler beraber eğitim alırlardı. 1901 yılında mektepte 13 gayrimüslim talebe bulunuyordu. Bunun dışında ihtida ettikten sonra mektebe kaydedilen bir Sırp çocuk da mevcuttu. Sırp konsolosu çocuğun ahalî tarafından kandırılarak ihtida ettirildiğini iddia ederek, Sırbistan'daki babasının yanına göndermişti. Bu konu hakkında hemen tahkikat yapılmış ve çocuğun 1895 Nisan ayı sonunda Priştine hükümetine müracaat ederek ihtida etmek istediği, ancak yaşı küçük olduğu için ihtida edemediği anlaşılmıştı. Bunun üzerine çocuk ikna edilerek gönderilmek istenmiş ise başarılı olunamamıştı. Çocuğun zorla teslim edilmesi de uygun görülmediğinden, hemen İstanbul'a gönderilmiş, hükümet de Sırp sefaretine teslim etmiş, sonra memleketine gönderilmişti. Adı geçen çocuk 2 sene sonra 1897 Haziranı başlarında doğrudan doğruya Üsküp'e gelerek Müslüman olmak için tekrar müracaat etmiş ve 21 Haziranda ihtidası kabul edilmişti. İsrarla beyan etmesi neticesinde vilayet meclisi tarafından nizamlara göre sorgulandıktan sonra Papaz Paşeko Efendi ile yalnız görüştürülmüş ve İslam dinini kabulde ısrar ederek, Mustafa adını almıştır. Daha sonra da sanayi mektebine kaydı ve kabulü uygun görülmüştür. Kosova valisinin Hariciye nezaretine gönderdiği yazıda her şeyin resmen ortada cereyan ettiği, Üsküp Sırp konsolosu, mektebe kaydından 5 ay sonra çocuğu konsoloshaneye çağırıp, kandırarak, vilayete bilgi vermeden Sırbistan'a gönderdiği yer almaktadır. Ayrıca konsolosun, çocuğu ahalinin zorla Müslüman yaptığı iftirasını ortaya atarak, asılsız haberler yaydığını, Osmanlı Devleti'nde vicdan hürriyetine

36 SVK.,1318, s. 296.

37 SNMU.,1319, s.811.

38 SVK.,1318, s. 285.

aykırı zor ve şiddetle hiç kimsenin İslam dinine davet edilmeği de yazıda beyan edilmiştir. Bu dönemde mektepte Osmanlı tebaasından Sırp, Ortodoks, Bulgar, Katolik, Musevi gayrimüslim talebeler mevcuttu. Bunlar her pazar ve diğer dini günlerinde kilise ve evlerine gönderilirdi. Her talebe dini vazifelerini serbestçe yerine getirirdi³⁹.

Tablo-5. Mektepteki Gayrimüslim Talebeler (Kasım 1898)⁴⁰

No	Adı / Baba Adı	Memleketi	Kayıt Tarihi	Cemaati
2	Petre veledi Radenko	Senice	1 Kasım 1897	Sırp
39	Efrem veledi Poško	Komanova	25 Ağustos 1897	Sırp
41	Vasilev veledi Estoyan	Pelneka	25 Ağustos 1897	Bulgar
45	Andon veledi Aleksa	Karatova	25 Ağustos 1897	Bulgar
48	Mane veledi Yevan	Radvişte	25 Ağustos 1897	Bulgar
50	Meladen veledi Sava	Prezrin	25 Ağustos 1897	Sırp
55	Yusuf veledi Salamon	Üsküp	25 Ağustos 1897	Musevi
60	Martin veledi Peran	Yakova	25 Ağustos 1897	Katolik
61	Panko veledi Petros	Üsküp	25 Mayıs 1898	Bulgar
62	Esvetko veledi Estoviko	Üsküp	25 Ağustos 1897	Bulgar
63	Petre veledi Kigo	Üsküp	25 Ağustos 1897	Bulgar
65	Korgi veledi Estoyan	Üsküp	25 Ağustos 1897	Bulgar
66	Nik veledi Peranik	Prizden	5 Nisan 1898	Katolik
68	Todor veledi Nasto	İştıp	20 Mart 1898	Bulgar
69	Dimitri veledi Aleksa	Taşlıca	7 Eylül 1897	Bulgar
80	Yorgaki veledi Vasilaki	Karatova	5 Şubat 1898	Rum
81	Aleksandr veledi Pelajo	Üsküp	2 Mart 1898	Sırp

1898’de vilayetin çeşitli yerlerinden gelerek mektepte tahsil gören, 17 gayrimüslim talebe vardı. Bunlardan 9’u Bulgar, 4’ü Sırp, 2’si Katolik, 1’i Rum ve 1’i Musevi idi. Sadece Petre veledi Radenko’dan ücret alınmakta olup, diğerleri ücretsiz ve yatılı idi.

Mektebe kabul edilen çocuk önce deftere kaydolunur, mektebin açılışından beri kaçınıcı talebe ise numara verilir ve bu numara elbisesine yazılırdı. Yeni alınan çocuk hemen mevcut talebelerin arasına konmaz, hamamda temizlendikten sonra tahsis edilen odada eski elbisesi çıkarılır, mektep elbisesi giydirilirdi. Bir hafta kadar okuma, yazma yaptırıldıktan sonra, hangi sınıfa kabul edileceği tespit edilirdi. Yine hangi sanata

39 BOA. HR. TH. Nr.220/7

40 BOA. HR. TH. Nr. 220/7, Lef, 2

yeteneği olduğu tecrübeyle sabit olduktan sonra, mektep heyetinin uygun görmesiyle gereği yapılırdı. Talebenin veli ve akrabası varsa eski elbisesi onlara teslim edilir, yok ise mektep idaresi tarafından satılarak değeri harçlık olarak çocuğa verilir. Talebenin mektep içerisinde üzerlerinde fazla para, kıymetli eşya bulundurması yasaktı. Şayet varsa emaneten mektep idaresi muhafaza ederdi

Talebenin mektepte bir günü şu şekilde geçirdi:

Her sabah belli bir vakitte boru çalınırdı. Müslüman çocuklar abdest alıp namazlarını kılar, belirlenmiş vazifelerini yaptıktan sonra çorbalarını içerlerdi. Bu sırada hizmetçiler talebelerin yataklarını düzelterek, koşuşların pencere ve kapılarını açarak yatakhaneleri güzelce süpürür, testileri doldurur ve kışın sobaları yakarlardı. Daha sonra mektep idari heyeti, imam, muallimlerden hazır olanlarla ustalardan oluşan bir heyet, numara sırasına göre dizilen talebelerin yoklamalarını yapardı. Yoklama esnasında talebeler birbiriyle konuşmaz ve gürültü etmezler, edenler ve uyarıldığı halde söz dinlemeyenler icabına göre haps ve aç bırakma cezalarıyla cezalanırlardı. Talebenin 24 saat süresince aldığı ders ve mesleklerinde kazandıkları seviyeler hoca ve ustalarından sorularak yoklama listesine yazılırdı. Suçu, kusuru olanlar varsa, yine yoklama defterine yazılırdı. Muallim ve ustalar bazen sabah yoklamasında olmadıklarında, sınıfta, sanat uygulaması sırasında vukuat çıkaran, olağanüstü bir hal ve harekette bulunan talebe olursa, ayrıca rapor verilir. Suçu ve kusuru olan talebeler yoklama sonuna kadar bekler, diğerleri önce derslere, daha sonra iş mahallerine dağıtılırlardı. Yoklama sonunda, suçu ve kusuru olanlar mektep idari heyeti karşısına çağırılıp muhakeme edilir, cezaları verildikten sonra yoklama listesine yazılırlardı. Mektep programında gösterilen zamanda boru çalınır ve talebeler çalışmayı bırakırlardı. Akşam yemeği ve yoklamadan sonra, hava uygun ise çavuşlara emanet edilerek nöbetçi zabtiye, hademe, mubassırlardan biri talebelerin yanına katılarak mektep civarında münasip mahallere çıkarılıp gezdirilirdi. Talebelerin şapka ve iş elbiseleriyle mektepten dışarı çıkması yasaktı. Hava uygun değilse mektep içerisinde teneffüse izin verilir. Talebeler programda belirlenen saatte yatmağa mecburdular. Koşuşlar, gece nöbetçiler tarafından sabaha kadar kontrol edilirdi. Nöbetçi müdür veya diğer memur da gecede birkaç defa koşuşları ve mektebin her yerini dolaşıp kontrol ederlerdi.

Mektepteki çeşitli dinlere mensup talebelere dini günlerde izin verilir. Cuma geceleri Müslüman, cumartesi ve pazar geceleri Musevi ve Hiristiyen talebelerin varsa akrabalarının hanelerine gitmelerine müsaade edilirdi. Çocukların akrabalarının hanelerine gidip gitmedikleri tahkik edilerek, gitmedikleri tespit edilirse haklarında cezai işlem yapılır ve bir daha izin verilmezdi. Akrabası olmayıp mektepte kalan Müslüman talebeler cuma, Musevi ve Hiristiyen talebeler cumartesi ve pazar günleri çavuşlarıyla birlikte bir hademe yanlarına verilerek mektepten çıkarılır ve birkaç saat gezmelerine müsaade edilirdi.

Talebeler haftada bir defa mektep hamamında yıkanır. İç ve dış elbiselerinin hiçbir şekilde yırtık, lekeli olmaması ve daima temiz olmasına memurlar dikkat ederlerdi. Müdür,

bizzat, dahiliye memuru ve katiple, her gün koğuşları, mektebin her tarafını kontrol edip, temizliğe aykırı bir şey varsa temizletmek, eksikleri tamamlamak zorundaydı.

Talebelereuyarı ve ihtarları, çavuş vekilleri yapardı. Talebeler, elbiselerini toplar, mahpus olanlar da her gün mektebin lazım gelen yerlerini yıkarlardı. Talebeler eşya taşımak, su getirmek gibi hizmetleri de görürlerdi. Talebelerin az veya çok kişisel hizmetlerde kullanılması yasaktı⁴¹.

Bütün sanayi şubelerinden seçilen müzik talebeleri için 46 kişilik bir bando tertib edilmişti. Müzik öğretimi esnasında, diğer talebeler boş oturmayıp sanatlarına devam ederlerdi. Mesleğinde ve derslerinde ilerlemiş, ahlaklı talebeler çavuş veya çavuş vekili yapılırdı. 8 talebenin idaresi çavuş vekillerine, çavuş vekiliyle beraber 9 talebenin idaresi çavuşlara emanet edilirdi. Çavuş ve çavuş vekilleri talebelerin yatıp kalkmaları, dersleri, sanatlarına devam etmeleri, elbiselerinin muhafazası ve temizliklerinden sorumluydu. Ancak bu hususlara birinci derecede dahiliye memuru ve mubassırlar nezaret ederdi. Sanatında gayretli olup, ustaların gösterdiği işi istenilen derecede yapan talebelerin sevk ve çabasını artırmak, teşvik etmek üzere o sanatın kazancından mektep komisyonunun münasip gördüğü bir miktar, ödül olarak verilirdi. Bu gibi güzel ahlaklı talebeler, mezun olduktan sonra, mektepte mensup olduğu sanata kalfa veya ihtiyaç olduğunda matbaada mürettib olarak istihdam edilirdi⁴².

Tablo-6. Haftalık Ders Programı (1903)⁴³

Ders Adı	Bir Hafta İçerisinde Okutulan Ders Sayısı					
	şube	1. sene	2. sene	3. sene	4. sene	5. sene
Elifba ve Kıraat-ı Türkî	16		-			
Ulum-i Diniye		4	3	3	3	3
Türkçe, Sarf-ı Osmanî, İmla ve Kıraat		6	6	5	3	3
Kitabet-i Resmîye		-	-	-	1	1
Hesap (Teori ve Uygulama)	2	2	2	2	2	2
Usul-ı Defter-i Ticari		-	-	-	2	2
Malumat-ı Nafia (Sanayi Eşyaları, Sanayi Bölümler, Sanat ve Ticaret Usulu)		2	2	2	1	1
Hıfzu's-Sıhha		-	-	-	1	1
Tarih (İslam, Osmanlı ve Sanayi Tarihi)				1	1	1
Coğrafya (Genel, Osmanlı, Sanayi ve Ticari Coğrafya)		-	1	1	1	1
Tersiyat-ı Riyaziye, Resm-i Sanayi		2	2	2	2	2
Hüsn-i Hat		2	2	2	1	1
Toplam	18	18	18	18	18	18

41 SNMU., 1319, s. 781-783 (Mektep Yönetmeliğinin 62-73. Maddeleri)

42 SNMU., 1319, s. 787-789 (Mektep Yönetmeliğinin 29-38. Maddeleri)

43 SNMU., 1321, Sene-i Hicriyesine Mahsus, 6. Sene, s. 633.

İmtihanlar

Her sene mektep komisyonunun belirlediği tarihlerde genel imtihan ve eğitim-öğretim zamanı içerisinde ise dört ayda bir, 2 kez özel imtihan yapılırdı. Özel imtihanlar yazılı olup, dersler kesilmeden bir hafta içerisinde tamamlanırdı. Genel imtihanlar yapılmadan bir süre önce dersler kesilir, talebeler, yalnız müzakere ettirilirdi. Genel imtihanlar için gereken mümeyyizleri ders muallimiyle, mektep müdürü müzakere ederek seçerdi. Genel imtihanlarda mümeyyizlerden başka komisyondan nöbetleşerek birer üye bulunurdu. Bu şekilde genel imtihan, mektep komisyonunun nezareti altında gerçekleştirilirdi. İmtihanlarda tam değerlendirme notu 10'du. 9-10 pekiyi, 8 iyi, 6 orta ve 5 ortaya yakın idi. Bu notlardan düşüğü zayıf ve en aşağı sayılır ve talebe üst sınıfa geçemezdi. Mektebin tahsil süresi olan 5 seneyi tamamlayan talebelere vilayet makamından tasdik edilmiş şahadetname verilirdi⁴⁴.

Mektebin sınıf geçme şartlarını yerine getirmeyen talebelerin kaydı silinirdi. 19 Ekim 1904 tarihinde Üsküp'te Hacı Taceddin mahallesinde ikamet eden bir kadın Rumeli Vilayet Müfettişliğine yazdığı dilekçede torununun mektepten haksız yere atıldığını belirterek şikayetçi olmuştur. Dilekçede, 20 sene askerlik ve telgraf çavuşluğu yaptıktan sonra vefat eden oğlu Halil'in çocuğu Receb'in üç seneden beri sanayi mektebinde okuduğu, ancak bu sene tatilden sonra sebepsiz olarak mektebe kabul edilmediği yer almaktadır. Şikayet dilekçesinde bu mekteplerin açılış amacının kimsesiz yetimlerin eğitilmesi olduğunun altı çizilerek, kendisinin imaretten verilen fodla ile geçinen dul bir hatun olduğu, torununun bir hata veya kusurundan mı mektepten atıldığını bilmediğini, Receb'in tekrar sanayi mektebine kabul edilmesini istirham etmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Recep adlı çocuğun 4 sene önce mektebe kayıt ve kabul edildiği, mektepte bulunduğu müddet zarfında henüz 1. sınıfı geçemediğinden mektep yönetmeliği gereğince mektepten ihraç edileceğini anlayınca firar ettiği ortaya çıkmıştır⁴⁵.

Mektepte Disiplin ve Ödüllendirme Usulleri

Disiplin Cezaları

Mektepte talebelere verilen ağır cezalar vardı. Mektepte üç tür ceza uygulanırdı. Birincisi, mektep hapisanesinde belli süre haps edilmek, ikincisi, riyazet (yemeği kesilip yalnız ekmek ve su vermek), üçüncüsü ise belirlenen bir süre içerisinde mektepten dışarı çıkarmamak. Hapis cezası diğer cezaları da kapsadığı için en ağır cezadır. Riyazet cezası süresince talebe dışarı çıkamazdı. Talebe yalnız dışarı çıkmak cezası alırsa, yemeği kesilmezdi, bu sebeple en hafif ceza budur. Hapse mahkum olanlara mahbus kaldıkları sürece yalnız ekmek, su verilir ve hiç kimse ile görüştürülmezdi. Riyazet cezası alanlar, yemekhaneye sokulmaz ve hiç kimse yemek vermezdi. Gerek bunlar gerek dışarı

44 SNMU., 1319, s. 804-805, (Mektep Yönetmeliğinin 91-44. Maddeleri)

45 BOA. TFR. I.ŞKT. Nr. 53/5290,Lef, 3

çıkmaları yasaklanan talebeler, ders ve sanatlarına devam ederlerdi.

Bıçak vs kesici aletlerle darp, yaralama yapan, din, iman ve ırza söven ve mektep dışında hırsızlık yapan talebeler tabibe muayene ettirilir, dayanma gücü raporla beyan edilirse 5 ile 10 değnek vurularak cezalandırılırdı. Çirkin küfürler eden talebe birinci defasında en ağır ceza ile cezalandırılırdı. Tekrarında ise değnek vurma, sonrasında hapis veya riyazet cezalarından biri verilirdi. Talebeler talimat gereğince amirlerinin emrini dinlemeye ve onun emri gereğince hareket etmeye mecburdu. Böyle hareket etmeyenlere suçuna göre, 1 günden 3 güne kadar haps veya bir günden bir haftaya kadar riyazet cezası verilirdi. Talebeler gerek akşam üzeri mektep dışına çıktıklarında ve gerek akrabaları hanelerine gitmeye izin verildiğinde gidip gelirken gayet edebli hareket etmeleri gerekiyordu. Göğüs düğmelerinin ilikli olması ve mahalle çocuklarına ötede beride karışmamaları lazım gelirdi. Uslu gidip gelmeyen ve mahalle çocukları ile karışmak ve onlarla oyun oynamak gibi harekette bulunanlar veya izin süresini geçiren talebeler bir haftadan iki aya kadar mektepten çıkarılmazdı.

Dikkatsizlikle elbisesini yırtan talebenin, belli olmayacak şekilde elbisesi tamir ettirilir ve iki gün riyazet cezası verilirdi. Mektep içerisinde az çok bir şey çalanların, suçu sabit olursa 3 günden 10 güne kadar hapsedilir ve 3 ay mektepten dışarı çıkarılmazdı. Tekrarında ceza iki katına çıkardı. Eğer hırsızlık mektep dışında olursa değnek vurma cezası, tekrar ederse mektepten ihraç edilir ve ve masrafı kayıt sırasında senet verenlerden alınır. Koşullarda bir şey çalınıp meydana çıkmaz ise o koşullardaki talebelerin tümüne o gün riyazet cezası verilirdi. Bir koşullarda hırsızlık vukubulur, çavuş ve çavuş vekilleri işittiği halde ihbar etmezlerse talebelere iki gün riyazet cezası verilirdi.

Bir talebe diğer talebe uyurken elini veya ayağını bağlar, yorgan ve elbisesini yatağına diker, yanından geçerken ayağını çekip düşürür, elinden yazısını alıp yırtar veya yaptığı işi özellikle bozmak gibi hareketler yaparak az çok zarar ve saldırida bulunursa, bir günlük riyazet cezası verilirdi. Riyazet cezası alanlara yemek veren olursa o da bir günlük riyazet cezası alırdı.

Küfürleşen, dövüşen talebelere bir günden 3 güne kadar riyazet ve bir haftadan 3 haftaya kadar mektepten dışarı çıkmama cezası verilirdi. Bütün cezalar için bir zabıt defteri tutulur ve akşam yoklamasında talebelerin önünde alenen okunup, daha sonra suçlu talebenin elindeki deftere yazılırdı⁴⁶.

Ödüllendirme Usulleri

Derslerine ve sanatlarına devam ederek, gayret ve üstünlük gösteren, güzel ahlak ve harekette diğer talebelere üstünlük gösteren talebelere, derecelerine göre aferin ve takdir

46 SNMU., 1319, s.800-803, (Mektep Yönetmeliğinin 74-87. Maddeleri)

belgeleri verilirdi. Takdir belgeleri matbu olup açık olan yerlerine talebelerin adı ve ödülün sebebi yazılarak, müdür tarafından imza edilirdi. Dört aferin bir takdir belgesine eşit sayılırdı. Bu ödüllerden başka, her sene eylül başlangıcında diğer mekteplerde olduğu gibi, ödül dağıtım töreni yapılarak, talebelere hakedenlere kitap ve benzeri hediyeler verilirdi⁴⁷.

Mektepte Beslenme ve Giyinme

Mevcut talebelerin herbirine yaşlarına göre günlük eski yarım okkadan 300 dirheme kadar ekmek verilirdi. 10 çocuğa sabahları bir karavana çorba, öğle vakti mevsime göre yine bir karavana nohut, fasulye veya taze ve kuru sebze gibi yiyecekler verilirdi. Akşamları lüzumuna göre et ve haftada iki defa pilav ve bir defa aşure vs tatlı ve mevsimine göre bazı meyve verilirdi.

İstirahathaneye çekilen talebelere yumurta süt gibi şeyler verilmesi gerekirse günlük tahsisatından düşülen yemek hissesi karşılığında verilirdi. Yemeğe gerekli olan tuz soğan, biber, sarımsak gibi şeylerin miktarı yemek gereği ölçülü sarf edilirdi.

Tablo-7. Bir Talebenin Bir Günlük Tahsisatı⁴⁸

Dirhem	Erzak türü	Açıklamalar
300	Ekmek	-
62	Et	-
46	Pirinç	Pilavlık pirincin her okkası için 100 dirhem yağ sarf edilir
62	Taze Sebze	Üsküp'te olan ve diğer yerlerden gelen sebzelerden nöbetleşe verilir
25	Kuru Fasulye	Üsküp mahsulatından ve diğer yerlerden gelenlerden verilir
15	Nohut	-
62	Patates	-
2	Sade	Yalnız sebze verildiği vakit
13	Sade	Tatlı ve helva vs hamur işleri için
-	Sade	Etli yemekler ile verildiği vakit
36	Şeker	Tatlı için
-	Meyve	Taze veya kuru münasip zamanda ve tatlı yerine verilir veya hoşab yapılarak dağıtılır
13	Un	Tatlı için
13	Un	Her talebeye verilecek çorba için pirinç
3	Un	Her talebeye verilecek çorba için yağ

Her talebeye karyola, ot minder üzerine pamuk veya yünle dolu bir şilte, bir yastık, bir çarşaf ve çarşafli bir yorgan verilirdi. Kış mevsiminde kullanılmak üzere ayrıca bir

47 SNMU., 1319, s.803-804, (Mektep Yönetmeliğinin 88-90. Maddeleri)

48 SNMU., 1319, s. 784, (Mektep Yönetmeliğinin 22. Maddesi)

battaniye de verilirdi. Her sene eylül başlangıcından itibaren yerli şayak ve benzerinden bir ceket ve pantolandan ibaret olan dahili elbise verilirdi. Yine çifte yakalı bir ceketle bir pantolon, bir bel kemerinden ibaret olan, cuma, bayram ve resmi günlere mahsus harici elbise verilirdi. dört çift çorap, mektep içerisinde giymek üzere bir çift mest ve kundura, dışarı çıktıklarında giymek için de birer çift sağlam iskarpin verilirdi. Yalnız müzik talebelerine mahsus olmak şartıyla üç senede birer çift çizme ve her sene püsküllü bir fes ve yaz günlerinde mektep içerisinde giymeğe mahsus bir çift açık kundura, üç gömlek, üç don, iki pamuksuz basma mintan verilirdi. Kış için ise iki pamuklu mintan ve ihtiyaç halinde iki katlı gömlek ve kış mevsimi için üçsenede bir harici elbise renginde şayak kaput ve her sene birer yazlık hafif elbise verilirdi.

Talebelerin fesleriyle dahili elbisesi, ders ve yoklamazamanlarına mahsus olup sanatlarına giderken feslerini çıkararak, yine her sene verilecek birer bezden sapka giyerlerdi. Bundan başka sağlam bezden üretilen birer iş gömleği ve pantolonu verilirdi. İş zamanlarında bunları dahili elbiselerinin üzerine geçirerek sanatlarına devam ederlerdi. Gerek elbise ve gerek ayakkabıları arasına tamir olunup mümkün ölçüde idare edilmesi mektep komisyonu ve heyetinin uhdesine bırakılmıştı.

Mektep mefruşatı, mutfak ve yemek takımları, yatakhane, dersane, imalathanelerin araç-gereçleri, müzik takımları gibi demirbaş eşya ve talebe eşyalarının güzelce muhafaza edilmesi gerekirdi. Kırtasiye, kitap, yakacak ve aydınlatma gibi çeşitli masraflar gereğine göre her koğuş odasına tahsis edilerek belirlenen miktarda sarf edilmesi sağlanırdı⁴⁹.

Mektep Mezunları

Üsküp Sanayi Mektebi mezunlarından bazıları İstanbul Sanayi Mektebi'nde okumak istemiştir. Rıza bin Ömer adlı bir mezun Dâhiliye Nezareti bir mektup yazarak, İstanbul Sanayi Mektebi'ne kayıt olmak isteğini bildirmiştir. Bilgisini artırmak isteyen Rıza'nın, yol masrafı mektep tarafından karşılanarak İstanbul'a gönderilmişti. Ancak İstanbul Sanayi Mektebi'nin 15 Temmuz-15 Ağustos arasında olan kayıt süresini geçirdiği için mektebe kabul edilmemiştir. Kayıt süresi içerisinde müracaat edenler bir heyet tarafından imtihan edilip, kazananlar mektebe alınıyordu. Fakir, muhtaç ve perişan bir şekilde sokakta kaldığını belirten Rıza yardım talep etmektedir⁵⁰. Mezunlardan kimisi de devletten iş talebinde bulunmuştur. 31 Ocak 1903'de Üsküp Dervişan mahallesinde ikamet eden Recep adlı bir mektep mezunu, Rumeli vilayat müfettişliğine başvurarak, kendisinin yetim ve annesinin ihtiyar olduğunu, annesinin hademelik yaparak geçindiğini, aciz ve çaresiz kaldıklarını belirterek, her ne mahalde olur ise olsun devlet maiyetinde çalışmak istediğini beyan etmiştir⁵¹. 8 Nisan 1916 tarihinde Üsküp Sanayi Mektebi oymacılık şubesinden mezun olan İbrahim Efendi, Darü'l-eytam müdüriyetine başvurarak iş

49 SNMU., 1319, s. 783-786 (Mektep Yönetmeliğinin 21.28.Maddeleri)

50 BOA. DH. MTV. Nr. 40-2/45, Lef, 3

51 BOA. TFR. I. ŞKT. Nr. 4/340

talebinde bulunmuştur⁵².

Mektebin Gelir Kaynakları

Vilayet Matbaası Gelirleri: Mektebe hem gelir temin etmek hem de öğrencilerin bir kısmına müretteplik ve litoğraflik öğretmek maksadı ile vilayet matbaası bu okulun idaresine verilmişti. Okul içerisinde faaliyet gösteren bu matbaada vilayet kalemleri için çeşitli kirtasiyeden başka, her hafta Kosova Gazetesi, vilayet salnameleri, bazı dini, mesleki ve ilmi eserler basılırdı⁵³.

Kosova vilayet matbaası harfleri, İstanbul Sanayi Mektebi hurufat dökümhanelerinde dökülmüştü. 12 Ocak 1903'de 150 kıyye 16 punto, 40 kıyye 12 punto, 45 kıyye 24 punto, 40 kıyye 18 punto Türkçe rika harfleri kalıba dökülmüş ve 6 adet sandık içinde mektebe gönderilmişti⁵⁴. Daha sonraki yıllarda da vilayet matbaasının noksan harfleri, yine İstanbul Sanayi Mektebi'nden temin edilmiştir⁵⁵.

Matbaanın her çeşit gelir ve giderleri mektep sandığı vasıtasıyla yapılırdı. Matbaanın gelirleri tamamen mektep için kullanılırdı. Matbaanın ve gazetenin idaresini matbaa müdürü yapardı⁵⁶.

Gazhane Gelirleri: Mektep kurulurken, istasyon civarında yeniden inşa ettirilen gaz ve isporto deposu gelirleri mektebe tahsis edilmişti⁵⁷. Gazhane doğrudan doğruya mektebe bağlı olup mektebin malıydı. Gazhanenin gelirlerini gösteren günlük pusulayla ithalat ve ihracatla alakalı kayıt defterleri tutulurdu. Gazhanede bir memur ve kolcu istihdam edilirdi. Gazhane memurları mektep müdürüne bağlıydı⁵⁸.

Kaplan Köyü İlıcası Gelirleri: Mektep binası yapımı için ilk önce şehre 4 saat mesafede bulunan Kaplan İlıcası gelirleri tahsis edilmek istenmişti. Doktor Aleksandr Lui Efendi, havuz ve otel binası yapmak üzere yıllık 370 Osmanlı lirası bedelle ılıcaya talip olmuştur. Bir komisyon kurularak, kendisiyle mukavele yapılmış ve tasdik edilmesi için İstanbul'a gönderilmiştir. Kosova vilayetinden sadarete gönderilen telgrafta, mektebin geleceğinin temin edilmesi için, biran önce ılıcanın talibine verilmesi istenmiştir. Yaklaşık bir yıl nezaretlerle yazışmalar yapılmış ve konu Şura-yı Devlette müzakere edilmiş, bir sonuç alınamamıştır⁵⁹. Daha sonra 1898 ve 1899 yıllarında vilayet taleplerini

52 BOA. MK. MKT. Nr. 1215/29

53 İsmail Eren, *a.g.m.*, s. 36

54 BOA. DH. MKT. Nr. 641/02-30

55 BOA. DH. MKT. Nr. 1102/54

56 *SNMU. 1319 s. 805-807* (Mektep Yönetmeliğinin 95-103.Maddeleri)

57 *SVK. 1314, s.162.*

58 *SNMU. 1319, s. 807-808* (Mektep Yönetmeliğinin104-107. Maddeleri)

59 BOA. BEO. Nr. 1122/84115; BOA. BEO. Nr. 1130/84736; BOA. BEO. Nr.1299/97357, Lef, 2; BOA. BEO. Nr. 1284/96278

tekrarlamıştır⁶⁰. Kosova Valisi Hafız Mehmed Paşa, 15 Mart 1899'da bu defa saraya gönderdiği yazıda sokaklarda sefalet içinde yaşayan 100 fakir ve yetim çocuğun sanayi mektebine kabul edilerek himaye edildiği, ılıcanın şartlar dairesinde kiralanması yalnız mektebin gelişmesine değil memlekete faydalı olacağını belirtmiştir. Ayrıca yazıda 20 sene önce adı duyulmayan, şimdi Sırpılar tarafından işletilen Veraniye kaplıcalarına, Avrupa'dan birçok hasta ve turist geldiği, Kaplan kaplıcasının niteliklerinin Veraniye kaplıcasından kat kat daha üstün olduğunu tabiiler ve bilirkişilerce tespit edildiği, şimdi harap olan ılıcanın mektebin giderleri için, işletilmesinin temin edilmesi yer almaktadır⁶¹. Sonuç olarak, 1901 senesinde gelirleri mektebe tahsis edilmek üzere 500-600 lira sarf edilerek Avrupa'daki ılıcalarda olduğu gibi binalar inşa edilmiştir⁶².

Mektebin bu üç daimi geliri, giderleri karşılamadığı ve bütçede açık ortaya çıktığı için yeni gelir kaynakları bulma arayışına gidilmiştir. Bu girişimlerin bazıları başarılı olmuş bazılarından ise sonuç alınamamıştır. Bu girişimler şunlardır:

Kibrit Satış Gelirleri: Kasım 1899'da Üsküp dükkanlarında dağınık olarak satılmakta olan kibritin derli toplu satılması için, hükümet tarafından konulacak şartlarla, müzayede edilerek yıllık 50 liradan üç sene müddetle Üsküp bakkal esnafından Kalkandelenli Lazogalo'ya iltizama verilmek istenmiştir. Bu şekilde sanayi mektebine gelir sağlanması düşünülmüştü. Ancak kibrit satışının tekele alınması uygun görülmediğinden bu talep hükümetçe reddedilmiştir. Bunun üzerine, Kosova vilayeti, şehir dışında bir depo yapılarak, kibritlerin dükkanlara buradan nakledilmesini istemiştir. Depo yapılırsa hem yangın tehlikesi önlenecek hem de mektebe gelir sağlayacaktı⁶³. Ocak 1901 tarihinde Üsküp dükkanlarında satılan her kibrit paketinden alınacak verginin mektebe gelir olarak kaydedilmesi ve dükkânlarda 50 paket kibritten (yarım sandık) daha fazla kibrit bulundurulması yasaklanmıştır⁶⁴.

Piyango Düzenlenmesi: Ağustos 1901'de Kosova Vilayet Meclisi, mektebe gelir sağlamak amacıyla piyango düzenlemek istemiştir⁶⁵. Mektebin 30.000 kuruşluk bütçe açığını kapatmak için İzmir Sanayi Mektebi'nin düzenlediği piyango gibi, bir piyango tertib edilmek isteniyordu. Bu iki talep Mart 1902'de Şura-yı Devletle müzakere edilmiş ve 4 ay içerisinde yapılacak bir piyango için izin verilebilir denmiştir. Ancak mekteplerin idaresinin devamı için böyle kanunen yasak ve zararlı bir faaliyete, başvurmanın uygun olmadığı da belirtilmiştir. Bir defaya mahsus olmak üzere mektebin açığı olan 30000 kuruşun kapatılması için bir piyango düzenlenmesi çoğunlukla kabul edilmiştir. Daha sonra 30000 kuruşu geçen piyangoların düzenlenmesinin irade ile yasaklandığı anlaşıldığından

60 BOA. ŞD. Nr. 1984/05

61 BOA. ŞD. Nr. 2692/16; BOA. İ.HUS. Nr.73/88, Lef, 2; BOA. ŞD. Nr. 3212/37 Lef, 4,6

62 *SVK 1318*, s. 284.

63 BOA. DH. MKT. Nr. 2275/61

64 BOA. BEO. Nr.1569/117667; BOA. BEO. Nr.1605/120349

65 BOA. ŞD. Nr.1986/10,Lef, 1

bütçe açığının mahallince başka bir şekilde kapatılması uygun bulunmuştur⁶⁶. Vilayetin piyango tertib etme talebi Şubat 1902'de mektebin gelirlerinin yetersiz olduğu ileri sürülerek tekrarlanmıştır⁶⁷. Bu talep, Nisan 1902 tarihinde piyango çekilişlerinin irade ile yasaklandığı ifade edilerek reddedilmiştir⁶⁸.

Bir yıl sonra Aralık 1903 tarihinde İpek sancağına 30 adet piyango biletinin gönderilmesi piyanonun tertip edildiğini göstermektedir. Bu biletlerden 25'i, İpek sancağı tahrirat müdürü Ahmet Tevfik Efendi tarafından dağıtılmıştı. Ancak tahsil edilen paralar mektebe gönderilmemişti. Bu yüzden tahrirat müdüründen bilet paraları talep edilmiştir⁶⁹. Değeri 40 kuruş olan 2 adet piyango bileti de Osmaniye eski kaymakamı Abdullah Efendi zimmetinde kalmıştı. Kaymakamdan bu paranın tahsil edilerek gönderilmesi de istenmişti. Osmaniye kaymakamı, biletleri memur ve eşrafa dağıttığını ve bir defter tanzim ederek tahrirat katibine verdiğini, iki biletin katipten istenmesi gerektiğini belirtmiştir⁷⁰.

Mektep Bandosunun Konser Gelirleri: Mektep bandosu zaman zaman konser vererek mektebe gelir sağlıyordu. Mektebinin bazı eksikliklerini gidermek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 22 Haziran 1904 günü mektep bahçesinde bir konser düzenlenmişti. 3 adet açık konser bileti, Kosova Valisi Mehmed Şakir Bey tarafından, Rumeli Vilayat Müfettişliğine göndermiştir. Müfettişlik 3 bilet için 10 mecdiye ihstanda bulunmuştur. Ayrıca müfettişlik memurlardan bazılarının mektepte yaptırmış oldukları eşyanın değeri olan 624 kuruş 30 para da gönderilmiştir. Bu paralar mektep sandığına teslim edilerek, karşılığında kesilen 2 adet makbuz müfettişliğe gönderilmiştir⁷¹. Bulgar metropolitliği, Mayıs 1904 sabahında Bulgar mektebinde yapılacak, Kiril Metod Yortusu kutlamaları için mektep bandosunu talep etmişti. Valilik ödül dağıtım günlerinde usulen her mektebe mektep bandosunu gönderdiklerini, ancak yortudan ibaret olan bu gibi özel ve milli günler için ilk defa böyle bir talep geldiğini belirterek, durum hakkında acil olarak Rumeli Vilayat Müfettişliğinden bilgi istemiştir⁷².

Otlak Gelirleri: Mektebe ait bir otlak bulunuyordu. Kosova defterdarlığı, Rumeli müfettişliğine, Aralık 1906'da bir yazı göndererek, otlaktan asakir-i şahane hayvanları için Ekim ve Kasım ayları içerisinde alınan otların parasını talep etmiştir. 11.456 kuruş 10 paranın mektebin maddi sıkıntılar çekmesi sebebiyle ödenmesi istenmiştir⁷³.

Mektebe Yapılan Yardımlar: Mektebe bazı hayırseverlerin zaman zaman nakdi yardımda bulunduğu görülmektedir. Üsküp'teki İsa Bey Cami mütevellilerinden Yaşar ve

66 BOA. BEO. Nr. 1825/136829, Lef, 2-4; BOA. ŞD. Nr. 1986/10, Lef 2, 3

67 BOA. ŞD. Nr. 1986/10

68 BOA. DH. MKT. Nr. 488/15

69 BOA. DH. MKT. Nr. 815/21

70 BOA. DH. MKT. Nr. 824/36

71 BOA. TFR. I.KV. Nr. 66/6502, Lef 1-3

72 BOA. TFR.I. KV. Nr. 61/6037

73 BOA. TFR.I.KV. Nr. 148/14764, Lef 1-2

Osman Beylerle Selim Ağa, mektebe Ekim 1899'da 8095 kuruş yardımda bulunmuştur. Kosova valiliği, adı geçen şahıslara 4. rütbeden birer mecidiye nişanı verilmesini talep etmiştir⁷⁴. Haziran 1903'de Üsküp'e gelen meşahir ve muteber tüccarlardan Tantavizade Hacı Halid Efendi ve Selanik bankerlerinden Lui Modyano Efendi mektebe 100'er adet Osmanlı lirası bağış yapmışlardır⁷⁵.

Gazete Aboneliği: Ocak 1902'de mektebe gelir sağlamak için vilayette 1000 ve 1000 kuruştan fazla maaşı olan memurlara gazete almak zorunluluğu getirilmek istenmiş, ancak sonuç alınamamıştır⁷⁶.

Vilayetteki Memur Maaşlarından Kesinti Yapılması: 14 Mart 1900'de Kosova vilayet meclisi mektebin gelirlerini artırmak için merkez ve kazalardaki idare şube sandıklarından her ay maaş alanlara vilayet matbaasında bir senet basılarak 2 kuruşa satılmasını ve bunun mektebe gelir olarak kaydedilmesini istemiştir⁷⁷. Mayıs 1900'de toplanan Şura-yı Devlette bu talep müzakere edilmiş⁷⁸, usule aykırı olduğu için reddedilmiştir. Gerekçe olarak ise maaşlardan zaten damga ve muhacir iskan vergileri alındığı, daha fazla vergiye memurların dayanamayacağı gösterilmişti⁷⁹.

Dergi Gelirleri: Temmuz 1895'de Debre Sancağı idare meclisi eski baş katibi Yaşar Efendi, hasılatının yarısını sanayi mektebine vermek üzere, 15 günde bir "*Ayine-i Edeb (Sihru'l-Beyan)*" adında bir dergi çıkarmak istemişti. Vilayet memurlarının dergiye abone edilerek mektebe gelir sağlanması, matbuat dairesince uygun görülmemiştir. Ayrıca derginin neşrinde mahallince bir gereklilik veya sakınca olup olmadığı belirtilmediği, yayıncısı hakkında matbuat nizamnamesine göre gereken işlemlerin yapılmadığı için bu eksikliklerin tamamlanmasını istenmiştir⁸⁰.

74 BOA. DH. MKT. Nr. 2259/99

75 BOA. TFR. I. KV. Nr. 28/2715, Lef 1,2; BOA. TFR. I.KV. Nr. 23/2226, Lef 1-4

76 BOA. DH. MKT. Nr. 2583/52

77 BOA. DH. MKT. Nr. 2333/22

78 BOA. ŞD. Nr. 1985/04

79 BOA. BEO. Nr. 1496/112140; BOA. DH. MKT. Nr.2373/13

80 BOA. DH. MKT. Nr. 412/08, Lef, 4

Tablo-8. Mektebin Gelir ve Giderleri/ Eylül 1898⁸¹

Gelirler	Aylık	Yıllık	Toplam
Vilayet Matbaası Hasılatı	-	66720	66720
Gazhane Gelirleri	-	51910	51910
Çeşitli Gelirler	-	1500	1500
Toplam	-	120130	120130
Giderler			
Yiyecek 100 talebe için	4875	58500	58500
Odun ve Kömür Değeri	542	6504	6504
Aydınlatma (Gaz ve zeytinyağı)	156	1872	1872
Giyecekler	2083 20 para	25000	25000
Maaşlar	6867 20 para	82410	82410
Muhtelif Giderler	200	2400	2400
Sanayi haneler için tamir gideri	100	1200	1200
Yorgan ve Çarşaf Gideri	100	1200	1200
Mükâfat Dağıtımı	80	960	960
Bahçe için amele ücreti (360 Amele)	120	1440	1440
Tamirat	50	600	600
Musika muallimi maaşı	500	6000	6000
Toplam	156674	188086	188086

1898 yılında mektebin yıllık geliri 120130 kuruş iken giderleri 188086 kuruştur. Bu durumda mektep bütçesinin yıllık açığı 67956 kuruştur. Mektebe en çok gelir getiren kaynak vilayet matbaasıydı. İkinci olarak da gazhane gelirleri yer almaktadır. Mektebin giderleri arasında en başta gelen çalışanların maaşlarıdır. İkinci olarak da yiyecek kalemi gelmektedir.

Vergi Muafiyetleri

Diğer sanayi mekteplerinde olduğu gibi, Üsküp Sanayi Mektebi için de devlet bazı vergi muafiyetleri sağlamıştır. Kosova vilayeti matbaası için Budapeşte'den alınan bir adet litografya makinesi, tezgah ve aletleri gümrük vergisinden Kasım 1904 tarihinde muaf tutulmuştur⁸². Ekim 1905'de, koyun, kuzu, keçi derilerinin her birinden 2 para, manda, sığır derilerinden 8 para vergi alınarak mektebe gelir sağlanmasına yönelik Kosova vilayet meclisinin bir talebi olmuştu⁸³. Şubat 1906'da mektep adına Paris'ten

81 BOA. ŞD. Nr. 3212/37, Lef, 1

82 BOA. ŞD. Nr. 596/32

83 BOA. DH. MKT. Nr.1025/34

gelecek olan müzik aletleri ve notaların gümrük vergisinden muaf tutulması istenmişti⁸⁴. Aynı ay içerisinde 4000 frank değerinde 35 adet müzik aleti ve nota defterlerinin gümrük vergisinden muaf tutulması hususunda irade çıkmıştır⁸⁵. Sanayi mektepleri için ülke dışından alınan levazım ve eşyalar, vilayet idare meclislerinden alınan mazbatalarla gümrük vergisinden muaf tutulabiliyordu. Üsküp Sanayi Mekteb’inde kullanılmak istenilen ve Selanik gümrüğünden geçen bir vagon kerestenin de vergiden muaf tutulması, Eylül 1910’da Kosova vilayet meclisinden talep edilmiştir.⁸⁶ 2 Şubat 1911 tarihinde mektep talebelerinin elbiseleri için Budapeşte’den gelen 16 metre 8 santim şayak gümrük vergisinden muaf tutulmuştur⁸⁷.

Mektepte Üretim

Mektebin terzihanesinde vilayetteki jandarma neferlerine elbise dikildiği görülmektedir. Kosova valisinin Eylül 1903’de Rumeli Müfettişliğine çektiği telgrafta Dihov şayağından (yünlü kumaş) eksiltme usulüyle yapılan ihalede, piyade elbisesi 62 kuruş 30 para ve süvari elbisesi 73 kuruş 30 para fiyatla sanayi mektebi uhdesinde kaldığını ve yaptırılan numunelerin Seraskeriye gönderildiğini bildirmişti⁸⁸. Aralık 1903’de sanayi mektebince elbiselerin imaline başlanmış ve ihtiyaç olan şayağın hemen satın alınarak gönderilmesi istenmiştir. Verilen cevapta daha önce 6000 metre şayak gönderildiğini, ne kadar şayak daha talep edildiği sorulmuştu. Müfettişliğe çekilen telgrafta 7555 metre şayak ve mevcut 21000 kuruşdan başka 39440 kuruşa ihtiyaç olduğu bildirilmişti⁸⁹.

Daha sonraki yıllarda da mektepte jandarma neferine elbise dikilmeye devam edilmiştir. Sanayi mektebinin imalathane kısımları genişletilip ıslah edilerek toptan sipariş kabulüne müsait hale getirilmiştir. Nisan 1905 tarihinde jandarma elbise ve çizmeleri mektep tarafından imal edilmek istenmiştir. Elbise ve çizmelerin malzemeleri ise Selanik’ten veya mektep tarafından tedarik edilecekti⁹⁰. 21 Haziran 1905 jandarma neferlerine yaptırılacak elbiselerin yazılı şartlara uygun bir şekilde imal edileceğine dair mektep müdürü tarafından muvafakat verilmişti. Buna göre, Kosova jandarma alay neferlerine yaptırılacak elbiselerin bir takımı için komisyon vasıtasıyla tespit edilen şayağın ölçüsü dışında meydana gelecek eksiklikler ve numuneye aykırı yapılacak elbiselerin zararı mektebe ait olmak şartıyla, uygun bir fiyatla imalat yapılacaktır. Temmuz 1905’de elbiselerin üretimi Üsküp Sanayi Mekteb’ine verilmiştir. Osmanlı Bankası vasıtasıyla Londra’ya sipariş edilmiş olan şayaklar önce Selanik’e gelmiş ve oradan Üsküp’e gönderilmişti⁹¹.

84 BOA. BEO. Nr. 2766/207394;BOA. DH. MKT. Nr. 2341/118

85 BOA. İ.RSM. Nr.22/52, Lef 2- 4

86 BOA. ŞD. Nr. 447/42, Lef, 1-4

87 BOA. BEO. Nr. 3856/289183; BOA. İ.ML. Nr. 89/05

88 BOA. TFR. I. KV. Nr. 229/22846

89 BOA. TFR. I. KV. Nr 230/22921

90 BOA. TFR.I KV. Nr. 92/9199

91 BOA. TFR.I.KV. Nr. 97/9632, Lef, 1-4

Mektebin İslah Çalışmaları ve Teftişler

Kosova valisi, 23 Mayıs 1907'de Dâhiliye Nezaretine bir yazı yazarak, sanayi mektebinin ıslah edilmesi için yapılması gerekenleri bildirmişti. Buna göre, mektep atölyelerinin ıslah edilmesi için çok büyük harcamalar gereklidir. Mektep gelirlerinin yetersizliğinden atölyelerin tümü ancak yavaş yavaş ıslah edilebilirdi. Öncelikle mektep için en fazla değeri ve önemi olan marangozhanenin bir kat daha genişletilmesi gerekiyordu. Anadolu'daki bazı vilayetlerde imal edilen halı, seccade gibi dokumaların burada imal edilmesi için mektebe yeni bir sanathane açılması lazım olup, bunun için Anadolu'dan ustalar getirilmelidir. Valiye göre, ıslah masrafları iki şekilde temin edilebilirdi. Birincisi Kalkandelen kazası Rokucuh köyünde keşfedilen ve imtiyazı henüz hiç kimseye verilmeyen, krom madeni imtiyazının sanayi mektebine verilmesidir. Krom madeninden yıllık 400 lira kadar gelir alınması mümkündür. İkincisi ise vilayetteki maliye dairelerine ait bütün defter ve tezkerelerin mektebe ait vilayet matbaasında basılmasına izin verilmesidir. Bu şekilde, yıllık 10.000-12.000 kuruş arasında bir gelir, mektebe temin edilebilirdi⁹².

Mektep talebesinin şikayeti üzerine, 10 Eylül 1908 tarihinde Kosova merkez kaymakamı mektepte bir soruşturma başlatmıştı. Bu soruşturma neticesinde mektebin düzen ve idaresinin gerçekten üzüntü verici ve iyileştirmeye muhtaç olduğu ortaya çıkmıştır. Tespit edilen yolsuzluk ve ihmaller şunlardır:

1- Mektebin en hırçın ve yaramaz talebesi olan çavuş Şevket iki defa polis tarafından mektebe sarhoş getirilmişti. Şiddetli cezalandırması veya mektepten atılması gerekirken, müdür tarafından korunmuş ve onbaşı ve çavuş vekili yapılmıştı.

2- Birçok talebesi buluşa ermiş hiçbir mektepte şimdiye kadar yatakhane kadını hizmetçi görülmemiş iken, sanayi mektebi yatakhanelerinde iffetsizlikle şöhret bulmuş Zano adında genç bir kadın hizmetçi olarak istihdam edilmektedir. Zano ile depo memuru Muharrem Efendi arasında gayrimeşru ilişki olduğu ve adı geçen kadına, talebeye ait erzaktan verildiği, hademeler ve muallimler tarafından beyan ve tasdik edilmişti. Müdür büyük kısmı aşikâr olan bu ifadeleri yalanlayamamıştı.

3-Yönetim, mektepteki üzüntü verici olaylardan haberdar olmayıp, dışarıya karşı mektebi düzenli ve mükemmel göstermek çabasında olmuştu. Bunun için ilim, fen ve sanayiye geliştirmek yerine, bando takımına ve talebinin dış elbiselerine itina ve dikkat göstermeyi tercih etmişti. Bizzat müşahede edildiği üzere uzun müddetten beri talebeye yeni ve temiz çamaşır verilmemektedir. Bu yüzden parası olanların çarşıdan çamaşır tedarik ettikleri, gücü yetmeyenlerin ise eski çamaşır, kunduraları kullandıkları görülmektedir. Cülus yıldönümünde bando takımına verilen ve mektepte üretilen çoraplar

92 BOA. DH. MKT. Nr. 1137/30, Lef, 6

daha o gün delik deşik olmuştu. Müstahdemlerin ifadesiyle doğrulanmış olduğu üzere, sınıflar için ayrılan tahsisat bandoya tahsis edilmişti.

4-Üç dört ay öncesine kadar talebeye karışık ve kötü erzak yedirilmiştir. Talebelere sağlıklı bakılmamış olup, aşçıya teslim edilen erzakların kötü ve hayvanın bile yiyemediği derecede çürük olduğu müşahede edilmişti. Talebeye verilmek üzere ambarda muhafaza edilen kavun ve karpuzların durumları erzak hususundaki iddiaları kanıtlamaktadır. Mektep memurlarının talebe için ayrılan yemekten yedikleri ve talebenin erzakından özellikle pişirilmek suretiyle kuşluk yemeklerini her gün düzenli olarak mektepte yedikleri tespit edilmişti.

5-İmalathaneler için gereken eşyalar, ustalar talep ettiğinde hemen satın alınmayarak, günlerce vakit kaybedilmiş ve talebe işsiz bırakılmıştı. Daha sonra çoğunlukla veresiye şeklinde adi şeyler alınmıştı. Peşin para ile satın alınanların bir kısmının fiyatının gizli tutulduğunu ustalar iddia etmektedirler. Ustalar ellerindeki eşyaları göstererek, matbaa için Avrupa'dan alınan aletlerin de kötü olduğunu belirtmişlerdir. Bu şekilde mektep büyük zarara uğratılmıştır.

6-Erzak alımı yalnız inşaat ve satın alma memuru Hasan Efendi tarafından yapılmakta olup, bu durum mektebin yönetmeliğine tamamen aykırıdır. Bu senenin Temmuzunda 1 kıyye domatesin 1 ve 5,5 kıyye yeşil biberin 6 kuruşa satın alındığına dair senetler vardır. Bunun büyük kalemler için de icra edilmiş olabilmesi satın alınma hususunda kesinlikle kanun ve talimatlara riayet edilmediğinin göstergesidir.

7-Mektep talimatı gereğince birbirlerine kefil olması lazım gelen memurlardan bazılarının senelerden beri kefil yoktur.

Kaymakam mektepte ilgili bu yolsuzlukları ve ihmalleri tespit ettikten sonra, bazı değerlendirmeler de bulunmuştu. Buna göre, sanayi mektebi sokaklarda sürünen öksüz ve yetim vatan evlatları için bir sığınaktı. Mektep, çocukların terbiye ve tahsillerini tamamlamak için hamiyet ve merhamet sahibi kişilerin yaptıkları yardımlarla meydan getirilen bir hayır müessesidir. Bu gibi müesseselerin gelişmesi ve mükemmel hale gelmesine Allah rızası için çalışmak, namus ve vicdan sahipleri için en mukaddes bir vazifedir. Bu pek yüce bir hizmet iken korumasız kalan bu mektep gayesiz insanların elinde oyuncak olmuştur. Mektebin gelirlerinin artırılması, talebe sayısının çoğaltılması, sanayinin ıslah ve genişletilmesi düşünülecek yerde, gereksiz masraflar yapılmıştır. Adam kayırmak için türlü türlü unvanlar ve gereksiz memuriyetler ihdas edilmişti. Mesela sanayi mektebi komisyon başkanı ve üyelerinin fahri hizmet edecekleri kanun ve talimatta açıktır. Böyle olduğu halde, sefalet ve mahrumiyetin son derecesinde bulunan yetimlerin geçim vasıtasına göz dikenler, mektebin sanayihanelerinden bir şubesini teşkil eden matbaayı güya ayrı ve müstakil bir daire gibi göstermişlerdi. Matbaanın gelir ve giderlerini mektebin diğer sanayi şubeleri gelir ve giderlerinden ayırarak, bir matbaa nezareti unvanı ihdas ederek, bu memuriyete 1000 kuruş maaş tahsis edilmişti. Buna

benzer diğer bir takım memuriyetler vücuda getirilerek, mektebin 300000 kuruşundan ibaret yıllık gelirlerinden 150000 kuruşluk bir miktarı, yalnız maaşlara ayrılmak ve tahsis edilmek zorunda kalmıştı. Bu sebeple de mektebin bugün 500-600 lira derecesinde bir borç altında kalmasına sebebiyet verilmiştir.

Mektebin gerçekten ıslah edilecek bir hale geldiğini ve müdürün artık memuriyetine devam etmemesi ve depo memurunda değiştirilmesi gerektiği ortadadır. Cuma günü 8 saat devamlı çalışıldığı halde, bu sene satın alınan muhtelif erzakın senetlerde yazılı miktarıyla, anbar defterleri arasında denkliği sağlamak mümkün olamamıştı. Bu durum sanayi haneler için satın alınan eşyalar için de geçerlidir. Mektebin ticari işlemlerini sağlam bir esasa dayandırmak gerekmektedir. Bugün üzüntü duyarak görülmekte olan her türlü yolsuzluklara son vermek, mektebin açıldığı günden beri hesaplarını incelemek üzere dürüst ve tok gözlü kişilerden talimat gereği bir başkan ve 4 üyeden oluşan ve fahri bir şekilde hizmet edecek yeni bir mektep komisyonu teşkil edilmelidir. Müdür ve anbar memuru azledilerek yerlerine namuslu, dürüst şahıslar tayin edilerek hesaplar incelenmelidir. Gereksiz memuriyet ve muallimliklerin lağvedilmesi için komisyona izin verilmelidir. Matbaa nezareti unvanı kaldırılarak, maaşının üzerlerinde gömlek, ayaklarında kundura ve çorapları kalmamış bir hale gelmiş, çaresiz yetimlerin eksiklerinin tamamlanması için sarf edilmelidir⁹³.

Mektebin Kapanması

Üsküp, 23-24 Ekim 1912'de Sırlar tarafından işgal edildi. 10 Ağustos 1913'te yapılan Bükreş Antlaşması ile de Üsküp, Manastır, Priştine ve İştıp gibi Türk şehirleri Sırbistan'a verildi⁹⁴. Sanayi mektebi kapatıldı. 1 Mart 1914 tarihinde Sırbistan'la yapılan anlaşmanın 9. maddesi gereğince Üsküp ve Manastır Sanayi Mektepleri'nin tekrar faaliyete geçmesine izin verilmiş, idaresi ve malları iade olunmuştu. Fakat birkaç ay sonra patlak veren I. Dünya Savaşı bu antlaşmanın gerçekleşmesine mani olmuştu⁹⁵.

Kapanan mektebin talebeleri Anadolu ve İstanbul'daki mekteplere dağıtılmıştı. 16 Mart 1913 tarihinde Aydın valisinin Dâhiliye nezaretine gönderdiği yazıda, Üsküp Sanayi Mektebi'nin 25 talebesinin geçici olarak İzmir Sultanisinde buldukları yer almaktadır. Bu talebelere elbise, yatak vesaire verilememiş ve İzmir Sultaniyesine parasız kabulleri de mümkün olmamıştı. Bu yüzden vali bu talebelerin İstanbul ve diğer vilayetlerdeki mekteplere yerleştirilmelerini istemişti⁹⁶.

Üsküb'ün işgalinden sonra, bazı sanayi mektebi talebeleri kendi çabalarıyla İstanbul'a gelerek sanayi mektebine kayıt yaptırmak istemişlerdir. 9 Aralık 1912 tarihli bir

93 BOA. TFR. I. KV. Nr. 208/20793

94 Mehmet İnbaşı, *a.g.m.*, s. 379.

95 İsmail Eren, *a.g.m.*, s. 38.

96 BOA. DH. İD. Nr. 26-2-2

dilekçede Cemal ve iki kardeşinin mağduriyeti sözkonusuydu. Buna göre kendisi Üsküp sultanîyesinde, iki biraderi de sanayi mektebinde okurken düşmanın istilası üzerine büyük sıkıntılarla İstanbul'a gelmişlerdir. Cemal, Maarîf Nezaretine müracaat ederek İstanbul Sultanîyesine kabul edilmiştir. Kardeşleri için önce şifâhen İstanbul Sanayi Mektebine başvurmuş, ancak yaşları küçük olduğundan mektebe kabul edilmemişlerdi. Bunun üzerine Cemal, kardeşlerinin Darüşşafaka veya başka bir mektebe kabul edilmelerini talep etmiş, ancak Darüşşafakaya da kabul edilmemişlerdi. Çocuklar kimsesiz ve evsiz kaldıklarından bu defa İstanbul Sanayi Mekteb'ine kabulleri için Ticaret ve Ziraat Nezaretine bir dilekçe yazmıştı. Ticaret Nezareti ise, İstanbul'a gelen veya gelecek bu gibi kimsesiz talebelerin mensup oldukları mekteplere alınarak tahsillerinin devam etmesinin uygun olduğunu, ancak İstanbul Sanayi Mektebi taşra sanayi mekteplerinin âli derecesinde olduğundan, yönetmeliği gereğince, alınacak talebenin rüştiye veya taşra sanayi mekteplerinden mezun olmaları ve en az 15-16 yaşlarında olmaları lazım gelmektedir. Bu çocuklardan biri 11 diğeri 12 yaşındadır. Tahsil dereceleri de çok düşüktür. Biri kunduracılık diğeri terzilik sanatlarını öğrenmiş olup, İstanbul Sanayi Mektebinde bu şubeler mevcut değildi. Bu yüzden kabulleri mümkün olmamış. çocukların diğeri vilayet sanayi mekteplerine gönderilmeleri ve tahsillerini oralarda tamamlamaları daha uygun görülmüştü. Çocukların yakın olan Bursa Sanayi Mekteb'ine kabulleri için yazışmalar başlamıştı⁹⁷.

Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde eğitim işleri devletin sorumluluğu ve denetimi altında idi. Tanzimat sonrasında ve II. Abdülhamit döneminde Kosova vilayetinin okullaşma oranı yükselmişti. Diğeri vilayet merkezlerinde olduğu gibi 1897'de Üsküp şehrinde de bir sanayi mektebi açılmıştı. Mektep binası şehrin batısında üç katlı olarak yeniden yapılmış olup, içerisinde vilayet matbaası, yemekhane, dersane, mescit ve bir hamam yer alıyordu.

Üsküp Sanayi Mektebi'nin idaresi için 11 bölüm ve 107 maddeden oluşan ayrıntılı özel bir yönetmelik hazırlanmıştı. Mektebin yönetiminde müdürle birlikte mektep komisyonu ve mektep idare heyeti olmak üzere iki önemli kurul bulunuyordu. Tahsil süresi 5 yıl olan mektebe 12-14 yaşları arasındaki Müslüman ve gayrimüslim kimsesiz erkek çocuklar parasız ve yatılı olarak kabul edilirdi. Mektepte her sene ortalama 90 talebe öğrenim görürdü. Mektebe Sırbistan ve Bulgaristan'daki Müslüman çocuklar da kabul edilirdi. Mektepte mürettiblik, litografyacılık, kunduracılık, terzilik, marangozluk ve oymacılık meslekleri öğretilirdi.

Mektep kurulduğundan itibaren gelir kaynakları bulmada sıkıntı yaşamıştı. Mektebin daimi ve geçici gelirleri vardı. Daimi gelirler arasında vilayet matbaası, gazhane ve Kaplan

97 BOA. DH. MTV. Nr. 40-2/61, Lef 1-6

ılıcası gelirleri bulunuyordu. 1898 yılında mektep bütçesinin 97.956 kuruş açık vermesi üzerine mektep idaresi yeni gelir kaynakları temin etmeye çalışmıştı. Bu çabaların bazıları başarılı olmuş, bazılarından ise bir sonuç alınamamıştı. Diğer sanayi mekteplerinde olduğu gibi Üsküp Sanayi Mektebi'ne gelir sağlamak için bir piyango düzenlenmişti. Mektep bandosunun konser gelirleri ve hayırseverlerin para yardımları geçici gelirler arasında yer alırdı. Mektebe gelir sağlamak için memurların vilayet gazetesine abone edilmesi ve vilayetteki memurların maaşlarından kesinti yapılması düşünülmüş, ancak bunlara izin verilmemişti. Devlet, mektepte kullanılmak üzere yurt dışından getirilen alet, araç ve gereçlerle, kumaşlar için gümrük vergisi muafiyeti getirmişti.

Mektep talebesinin şikâyeti üzerine, 10 Eylül 1908 tarihinde mektepte bir soruşturma yapılmıştı. Soruşturma neticesinde mektepte yolsuzluklar olduğu, müdür başta olmak üzere bazı memurların suiistimallerde bulunduğu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine müdürün görevden alınarak, mektepte yeni düzenlemelerin yapılması istenmişti. Üsküp, 23-24 Ekim 1912'de Sırp tarafından işgal edilince sanayi mektebi kapanmak zorunda kalmıştı. Mektep talebelerin pek çoğu Anadolu'daki sanayi mekteplerine ve diğer mekteplere yerleştirilmişti.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 1122/84115, 1130/84736, 1284/96278, 1299/97357, 1496/112140, 1569/117667, 1605/120349, 1825/136829, 1988/149057, 2123/159211, 2766/207394, 3856/289183

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT). 24/13, 412/08, 488/15, 641/02-30, 729/19, 815/2, 824/36, 1025/34, 1102/54, 1137/30, 1215/29, 2259/99, 2275/61, 2333/22, 2341/118, 2373/13, 2374/105, 2447/132, 2583/52.

Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH. MTV). 40-2/45, 40-2/61

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (DH. İD). 26-2-2

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS).1491/36

Hariciye (HR. TH). 220/7

İrade Maliye (İ.ML). 89/05

İrade Rüşumat (İ.RSM). 22/52

Maarif Mektubi Kalemî (MF. MKT). 365/57, 596/22

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD). 447/42, 596/32, 1984/05, 1985/04, 1986/10, 2692/16, 3212/37,

Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR. I.A). 03/201

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR I. KV). 07/633, 23/2226, 28/2715, 39/380, 61/6037, 66/6502, 92/9199, 97/9632, 148/14764, 208/20793, 229/22846, 230/22921

Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR. I.ŞKT). 4/340, 53/5290.

Salnameler

Salname-i Vilayet-i Kosova (SVK), 1314 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 7. Def'a,

1318 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 8. Def'a,

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), 1319 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 4. Sene; 1321 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 6. Sene.

Araştırma Eserleri

Ahbab, Yakup, Üsküp Sancağı'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1911), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Eren, İsmail, “ Kosova Sanayi Mektebi” Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 18, 1969, s. 34-38

Ergin, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, C. I-II, Eser Neşriyat, İstanbul, 1977.

İnbaşı, Mehmet, “Üsküp”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul, 2012, s. 377-381

Koç, Bekir, “İslahhanelerin Finans Olanakları ve İç İşleyişleri”, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, C.20, S.20, 2006 s.185-196.

Koç, Bekir, “Osmanlı Devleti'nde İslahhane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.7, S.2, 2010, s.199-217.

Nazif Hoca, “Üsküp”, Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi, C. 13, İstanbul, 1986, s. 22-127.

Öztürk, Cemil, “İslahhane”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.19, İstanbul, 1999, s.190-191.

Salih Asım, Üsküp Tarihi ve Civarı, Üsküp, 1932.

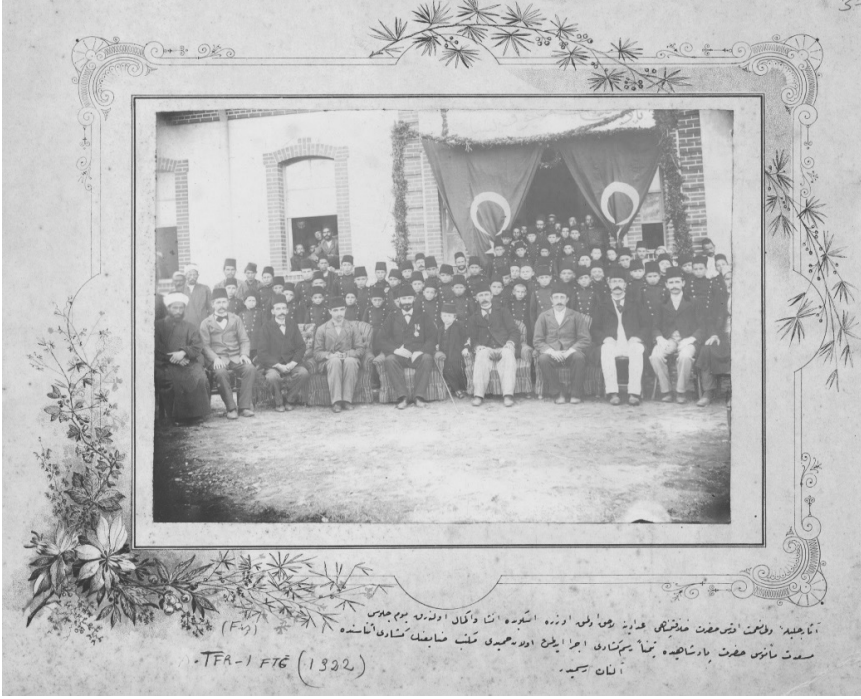
Ünlü, Mucize “Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002.

Yazıcı, Nesimi,“Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XLVIII, S.1, 2007, s.1-46.

Yıldırım, Mehmet Ali, Tanzimat Döneminde Meslek Okulları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Yıldırım, Mehmet Ali, “II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayet Sanayi Mektepleri Tertibatı”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 31, S. 52, 2012, s.135-170.

Ek-1. Üsküp Sanayi Mektebinin Açılış Töreni

Ek-2. Üsküp Sanayi Mektebi

(Footnotes)

- 1 EK-1 KAYNAK BOA. TFA. I.FTG. 1/35
- 2 EK-2. TERAKKİ, SAYI 18, S.140 (18 KANUN-İ EVVEL 1314)